

DARIUS ANTANAVIČIUS

Bazilijaus Hiacintijaus *Panegirika* (Paduva, 1580): istoriniai ir literatūriniai šaltiniai bei kontekstai

ANOTACIJA. Straipsnyje analizuojamos kūrinio sukūrimo aplinkybės, išaiškinami spausdinti ir kiti šaltiniai, kuriais rėmėsi autorius kurdamas savo kūrinį, analizuojama senovės Romos poetų, pirmiausia Vergilijaus, įtaka, aptariami panašūs poetiniai kūriniai, skirti šiam karo žygiui, ir *Panegirikos* vieta tarp jų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Pranciškus Gradovskis (Gradauskas); Bazilijus Hiacintijus (Bazilijus Jackevičius Vielkovičius); Danielius Hermannas; imitacija ir emuliacija; Janas Kochanowski; neolotyniškoji literatūra; Ovidijus ir jo recepcija; Polocko atgavimas 1579 m.; Steponas Batoras; Andrius Trzecieckis; Vergilijus ir jo recepcija; Samuelis Wolffas.

I V A D A S

1580 m. Paduvoje pasirodęs Bazilijaus Hiacintijaus *Panegyricus in excidium Polocense* (toliau – *Panegirika*) yra pirmoji knyga, kurią dabartinės Italijos teritorijoje parašė ir išleido lietuvis – Vilniaus miestietis. Jai paskyrėme atskirą straipsnį, kuriame glaustai pristatėme leidinio bibliografijos istoriją ir mėginome įminti autoriaus tapatybės mįslę, priskyrę šį kūrinį Vilniaus miesto istorijos tyrėjams mažai žinomo burmistro Fiodoro Jackevičiaus (Jackovičiaus) Vielkovičiaus sūnui Bazilijui (Vasilijui, Vosyliui) Jackevičiui¹. Ateitis parodys,

¹ Darius Antanavičius, „Kas buvo *Basilius Hyacinthus Vilnensis*, parašęs *Panegyricus in excidium Polocense* (1580)? Tapatybės atribucijos bandymas“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 47, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 101–122.

ar ši mūsų hipotezė atlaikys laiko išbandymą. Šiaip ar taip, kiekvienas pirmas *sui generis* reiškinyms vertas visapusiškų tyrimų, todėl šiame straipsnyje išanalizuosime *Panegirikos* istorinius ir literatūrinius šaltinius, nes tai padės geriau suprasti šį kūrinį ir jo kontekstą. Straipsnio uždavinys – nustatyti *Panegirikos* sukūrimo aplinkybes ir istorinius šaltinius, kuriais autorius rėmėsi ją rašydamas, taip pat atskleisti literatūrinius šaltinius ir įtakas. Straipsnis parašytas pasitelkus tradicinius istorijos ir filologijos tyrimų metodus.

PANEGIRIKOS SUKŪRIMO APLINKYBĖS

Nežinia, ar galima išvelgti ryšį tarp *Panegirikos* pasirodymo ir žinomo Radvilų giminės karinių žygių pašlovinimo projekto, kurį LDK raštininkas Venclovas Agripa 1578 m. lapkričio 9 d. laiške išdėstė Mikalojui Radvilui Rudajam ir kuris buvo įgyvendinamas vėlesniais metais². Viena vertus, *Panegirika* pasirodė jau 1580 m. ir yra dedikuota Rudajam, todėl gali būti įtraukta tarp jau žinomų Radvilams skirtų kūrinių. Antra vertus, paties autoriaus teigimu, akstinas, paskatinęs parašyti *Panegiriką*, buvo noras pašlovinti ne Radvilus, o pirmiausia tėvynę Lietuvą ir karalių Steponą Batorą. Be to, Bazilijus Hiacintijus visiškai nutylimas kitų to meto poetų (Pranciškaus Gradovskio (Gradausko), Jono Kazoko ar Kazokavičiaus (Kozak, Kozakowicz), Elijaus Pielgžymovskio (Pielgrzymowski), Jono Radvano, Andriaus Rimšos) ir paties Venclovo Agripos³ bei Andriaus Volano kūriniuose, tarsi būtų neegzistavęs ir nepriklausęs Radvilų šlovintojų ratui. Ar tam įtakos turėjo jo miestietiška kilmė, ankstyva mirtis ar kokios kitos aplinkybės, kol kas neaišku.

Šiaip ar taip, apie kūrinio sukūrimo aplinkybes galime spręsti remdamiesi tik paties autoriaus žodžiais dedikacijoje. Štai jie:

² Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 537–539. Neseniai pasirodė šios monografijos vertimas į vokiečių kalbą: Ingė Lukšaitė, *Die Reformation im Großfürstentum Litauen und in Preußisch-Litauen: 1520er Jahre bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, übersetzt von Lilija Künstling und Gottfried Schneider, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2017.

³ Darius Antanavičius, „Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 3, Vilnius: Versus aureus, 2011, p. 111–129; t. 4, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 133–155.

Cuius quidem expugnationis ac universae victoriae rem gestam cum partim ex literis amicorum accepissem, partim ex praesenti sermone isthinc in Italiam comitantium etiam didicissem, gratia Deo Optimo Maximo, ut par erat, habita atque peracta, invasit cupiditas quaedam Musas meas gratificandi hac in re patriae in primis victrici, tum serenissimo regi, qui de tanto tyranno foeliciter triumphavit. Et quamvis seriis aliis studiis occupatus essem, his tamen paululum sepositis ad ista mansuetiora me retuli [...].

Kai iš bičiulių laiškų patyriau apie Polocko paėmimo ir viso pergalingo žygio eigą, kurios dalį taip pat sužinojau iš ten į Italiją atvykstančių vyrų lūpų, deramai padėkojau geriausiajam didžiajam Dievui, o mano Mūzos panūdo išreikšti padėką pirmiausia pergale pasiekusiai tėvynei, tada šviesiausiajam karaliui, kuris šventė pergale sėkmingai nugalėjęs tokį tironą. Nors buvau pasišventęs kitiems rimtiems mokslams, trumpam atidėjęs juos į šalį, ėmiausi šių lengvesniųjų studijų [...].

Iš jų matyti, kad žinių apie Polocko kampanijos eigą jam suteikė draugų iš Lietuvos rašyti laišakai, taip pat į Italiją (suprask Paduvą, kuri priklausė Venecijos Respublikai) atvykusių keliautojų gyvi pasakojimai. Kokį vaidmenį suvaidino Mikalojus Radvilas Rudasis, kuriam dedikuotas kūrinys, stingant šaltinių iki galo nėra aišku ir galima įvairiai spėlioti. Bazilijus Hiacintijus dedikacijoje vadina jį savo geradariu, aiškiau nenurodydamas šių geradarysčių pobūdžio, taip pat *Panegirikos* pradžioje (eil. 6–10)⁴, norėdamas įsiteikti, aptakiai ir šabloniškai mini Rudojo įtaką griebtis plunksnos:

Da caeptis facilem cursum faveasque labori,
maxima pars belli, Litavum clarissime gentis
dux Radiville, regens excelsa palatia Vilnae.
Euganeis siquidem sunt nostrae maenibus uno
dicere Viliades tantum ausae te auspice bellum.

Leisk (šiam) sumanymui lengvai klotis ir būk palankus darbui,
didžiausias karo dalyvi, garsiausias lietuvių tautos
kunigaikšti Radvilai, valdantis aukštuosius Vilniaus rūmus [t. y. Vilniaus vaivada].

⁴ Rašant šį straipsnį, poema ir jos vertimas jau buvo parengti spaudai ir pasirodys 2021 m., todėl čia ir toliau nurodome jos eilutes, o ne originalo puslapius.

Juk tavo vieno vedamos mūsų Vilijos [t. y. Neries] nimfos
drįso apgiedoti Eugejū sienoms [t. y. Šiaurės Italijai (Paduvai, Venecijai)] tokį karą.⁵

Ypač atkreiptinas dėmesys į faktą, kad Bazilijus Hiacintijus buvo pasirinkęs tapti profesionaliu mediku ir, kaip matyti iš jo paties jau cituotų dedikacijos Mikalojui Radvilui Rudajam žodžių, paaukojo 1579 / 1580 mokslo metų rudens semestrą Paduvos universitete savo kūrinii sukurti, atidėjęs į šalį medicinos studijas. Tik dėl tokio pasišventimo ir turime šį reikšmingą mūsų kultūros istorijos faktą, kurį įvertino jau *Panegirikos* autoriaus studijų draugai, iš kurių vienas – kažkoks *Manfidius Baldacius Pupiensis* – ta proga sukūrė tokį eilėrašį:

Mirabar, medicis quod vigil artibus
incumbens Helicon Aonium colas
Parnasique sacro vertice floridi
delecteris; eram sed bene non memor,
Latous iuvenis quod medicaminum
inventor fuerit, carminis et sacri.
Hinc cum dedideris pectora Apollini,
tunc nosti medicae dogma reconditum
artis, tum celebras carmine nobili
regem Martipotentem et patriam inclytam.

Keista man ir stebiuos, | kad medicinai tu
atsidėjęs rimtai, | Helikonu žavies
ir Parnaso šventu | kalnu džiaugies išvien.
Pamiršau aš visai, | jogei Latonos juk
pirmas vaikas ne tik | tapo garsiu vaistu
išradėju, bet ir | giesmes atrado jis.
Atidavęs todėl | Febui save visai,
pažinai tu giliai | mediko paslaptis,
o dainą prakilnia | šlovinti sugebi
ir karaliu, kaip ir | garsiąją tėviškę.

⁵ Poetinis Sigito Narbuto vertimas: „Leisk tekėti lengvai eilėms ir kūrinį laimink, / pergalių laide, garsus lietuvių tautos kunigaikšti / Radvila, Vilniaus aukštai iškilusių rūmų valdove! / Juk gi laiminant tau teišdrįso Vilijos nimfos / Paduvos mūrams aukštiesiems apdainuoti šitokį mūsų!“

Panegirika išvydo dienos šviesą garsaus Paduvos spaustuvininko Lorenzo Pasquato (1523–1603?) spaustuvėje. Šis Paduvoje ir Venecijoje veikęs spaustuvininkas publikavo Paduvos miesto išdo potvarkius, Paduvos universiteto teisės profesorių darbus, taip pat paskelbė knygų senovės graikų ir hebrajų kalbomis⁶. Nėra abejonės, kad jis dirbo ne už dyką, bet kas finansavo *Panegirikos* leidybą, galima tik spėlioti. Knygos tituliniam lape yra formulė *cum licentia superiorum*, t. y. leidimą publikuoti davė konkrečiai neįvardyta vyresnybė. Ar tai buvo universiteto, ar miesto valdžia, nebūdami Paduvos miesto ir Venecijos Respublikos realijų žinovai, nedrįstame nieko tvirtinti.

KŪRINIO STRUKTŪRA

Poema išspausdinta be marginalinių įrašų, kurie XVI–XVIII a. leidybinėje praktikoje (ypač ilgesnių kūrinių atveju) atlikdavo savotiškų turinio raktažodžių vaidmenį, todėl žemiau pateikiame *Panegirikos* struktūros ir turinio schemą.

Turinys	Eilutės
Pradžia (prakalba)	1–10
Maskvos valstybės ir didžiojo kunigaikščio aprašymas	11–30
Respublikos būklės apžvalga	31–48
1578 m. seimas Varšuvoje arba 1579 m. vasario 16–17 d. pasitarimas Gardine	49–192
Karinių pasirengimų aprašymas	193–211
Trumpas Vilniaus aprašymas ir Stepono Batoro atvykimas į LDK sostinę	212–221
Tolesnis karinių pasirengimų žygiui aprašymas: patrankų liejimas, jų išsiuntimas pirm pagrindinių pajėgų, karaliaus abejonės, kurlink pirmiausia patraukus, šv. Mišių laikymas	222–268
Stepono Batoro ir karinių pajėgų išvykimas iš Vilniaus	269–281
Lietuvos didikų, atsiuntusių savo lėšomis nusamdytų karių, sąrašas	282–383
Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano IV reakcija į Stepono Batoro veiksmus	384–394
Mikalojaus Radvilo Rudojo ir Kasparo Bekešo žygis Polocko link pirm pagrindinių jėgų	395–413

⁶ Rašydami straipsnį, dėl pandemijos protrūkio 2020 m. negalėjome pasiekti jokios Italijoje išleistos literatūros, skirtos Paduvos spaustuvininkams, todėl tik kartojame tai, ką radome *Panegirikos* bibliografiniame apraše (žr. http://edit16.iccu.sbn.it/scripts/iccu_ext.dll?fn=13&i=4), kuriuo remiantis Wikipedijoje sudarytas atskiras straipsnis, skirtas šiam Paduvos spaustuvininkui (https://it.wikipedia.org/wiki/Lorenzo_Pasquato).

Pagalbinių lenkų ir vokiečių pajėgų išvardijimas	414-455
Stepono Batoro atvykimas į Dysną ir Dysnos upės nereidžių sveikinimas karaliui	456-467
Stepono Batoro ir pagrindinių pajėgų atvykimas prie Polocko, maskvėnų slėpimasis už sienų, vengiant mūšio atvirame lauke	468-510
Trumpas Polocko aprašymas	511-519
Polocko apgulties aprašymas	520-713
Polocko gynėjų pasidavimas	714-778
Poeto raginimas įamžinti Polocko atgavimo dieną ir kreipimasis į bendrapiliečius toliau plėsti valstybės ribas (t. y. atgauti anksčiau maskvėnų užimtas žemes)	779-805
Ivano IV reakcija sužinojus apie Polocko praradimą	806-833
Stepono Batoro padėka Dievui už Polocko atgavimą	834-838
Mūzos sveikina Steponą Batorą pasiekus pergalę	839-859

Tokie, sakytume, yra poemos „griaučiai“. Be abejonės, viduje jie „užpildyti“ įvairiais smulkesniais epizodais ir detalėmis. Akivaizdu, kad struktūros lygmenyje didelės poetinės išmonės autorius neparodė – poema yra realių istorijos faktų eksplikacija. Tai verčia išsiaiškinti, kokiais šaltiniais Bazilijus Hiacintijus, 1579 m. antrojoje pusėje – 1580 m. pirmojoje pusėje buvęs tolimojoje Paduvoje, rėmėsi rašydamas savo kūrinį, juoba kad vienoje minėtosios dedikacijos vietoje jis aptakiai mini kažkokius „raštus“ (*scripta*), skirdamas juos nuo laiškų (*litterae*)⁷. Tai galėjo būti ir spausdinti „raštai“.

OFICIALŪS SPAUSDINTI ŠALTINIAI

Polocko žygio nušvietimas viešojoje erdvėje „realiu laiku“ ir net po pačių įvykių buvo griežtai cenzūruojamas. Tai sąmoningai darė pats Steponas Batoras, nuo pat valdymo pradžios mėgindamas kurti savo, kaip stipraus monarcho, įvaizdį. Literatūroje minimas jo 1579 m. liepos 27 d. įsakymas, draudžiantis

⁷ „[...] ut is, qui rei gestae non solum interfuisset, verum etiam praefuisset, idem eiusdem literis scriptisque proditae et veluti vivae ac spirantis cuiusdam imaginis optimus esset et testis ac acerrimus propugnator“ („kad tas, kuris ne tik buvo įvykių dalyvis, bet net jiems vadovavo, taptų geriausiu liudininku ir ryžtingiausiu gynėju to tarsi gyvo ir alsuojančio vaizdo, kuris man buvo perduotas laiškais ir raštais“).

kampanijos metu rašyti ir siųsti anspauduotus laiškus apie karo naujienas, antraip baudžiant mirties bausme⁸. Tiesa, neaišku, kiek ir kaip šio potvarkio buvo laikomasi, nes, pavyzdžiui, apaštališkasis nuncijus Giovanni Andrea Caligari Vilniuje gaudavo korespondenciją iš karo stovyklos⁹. Dar vieną griežtą draudimą karalius išleido 1580 m. vasario 7 d., kada uždraudė Krokuvos, Poznanės, Vilniaus ir kituose Respublikos miestuose veikiančioms spaustuvininkams be savo žinios spausdinti ir platinti įvairias skrajutes (t. y. konkrečiam istorijos įvykiui ar progai skirtas nedideles brošiūras) ir knygas, susijusias su Respublikos istorine praeitimi ir dabartimi, antraip baudžiant bausme, pagal Magdeburgo teisę taikoma šmeižikiškų raštų ir knygų platintojams¹⁰. Kiek ir kaip buvo laikomasi ir šio draudimo, taip pat neaišku. Faktas, kad viešai skelbiama informacija apie Polocko žygio eigą buvo smarkiai ribojama ir derinama su monarcho valia, todėl žemesnio socialinio statuso asmenys beveik neturėjo galimybių viešai paskleisti savo požiūrio – daugių daugiausia likdavo privačiam naudojimui rašomi dienoraščiai, kronikos ir pan. Tokios cenzūros padarinys gerai žinomas – 1584 m. pasirodžius Reinholdo Heidensteino „oficialiai“ Stepono Batoro karų su Ivanu IV istorijai¹¹, buvo nepatenkintų didikų, kad dvaro istoriografas pernelyg išpučia Jano Zamoyskio vaidmenį, ir „Komentarų“ problema iškilo netgi 1587 m. Respublikos seime¹².

Oficialieji 1579 m. Polocko žygio šaltiniai seniai žinomi ir pasitelkiami visų apie šį istorijos faktą rašančių mokslininkų. Juos sudaro trys Stepono Batoro nurodymu išspausdinti potvarkiai ir pranešimai:

⁸ *Kronika z czasów króla Stefana Batorego 1575–1582*, wyd. Henryk Barycz, (*Archiwum Komisji Historycznej = Collectanea ex Archivo Collegii Historici*, ser. 2, t. 3 (15), Kraków: Akademia Umiejętności, 1939, p. 349, išn. 1: „interdictum in castris regis de novitatibus scribendis nisi patentibus literis sub poena capitis“.

⁹ *I. A. Caligarii nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta 1578–1581*, ed. Ludovicus Bortyński, (*Monumenta Polonica Vaticana*, t. 4), Cracoviae: Academia Litterarum Cracoviensis, 1915.

¹⁰ *Akta Metryki Koronnej co ważniejsze z czasów Stefana Batorego (1576–1586)*, wydał Adolf Pawiński, (*Źródła Dziejowe*, t. 11), Warszawa: Gebethner i Wolff, 1882, Nr. 71, p. 122–123.

¹¹ Reinholdus Heidensteinus, *De bello Moscovitico commentariorum libri sex*, Cracoviae: Lazarus, 1584.

¹² Jan Dziegielewski, „Dzieło dziejopisarskie przedmiotem debaty sejmów w czasie trzeciego bezkrólewia“, in: *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*, t. 9, Warszawa, 2015, p. 187–191.

1. *Edictum regium Svirense ad milites, ex quo causae suscepti in magnum Moscoviae ducem belli cognoscentur* (Svyriuose išleistas karaliaus potvarkis, iš kurio bus galima sužinoti priežastis, kodėl buvo pradėtas karas prieš Maskvos kunigaikštį);
2. *Edictum regium de supplicationibus ob rem bene adversus Moschum gestam* (Karaliaus potvarkis dėl šv. Mišių (laikymo) už pasiektą pergalę prieš maskvėną);
3. *Rerum post captam Polotiam contra Moscum gestarum narratio* (Tolesnių (karo) veiksmų prieš maskvėną, paėmus Polocką, išdėstymas).

1579 m. pabaigoje – 1580 m. ir net vėliau visi jie net kelis syk buvo paskelbti ne tik Respublikoje, bet ir už jos ribų tiek lotyniškai, tiek išversti į nacionalines (vokiečių, italų, čekų, anglų) kalbas. Tiksliai visų šių potvarkių ir pranešimų bibliografija seniai paskelbta, todėl kartoti nėra prasmės¹³. Apie juos taip pat įvairiais aspektais daugybę kartų rašyta įvairių šalių mokslininkų¹⁴. Atskirai paminėtinas nebent iki šiol, regis, nepastebėtas *Edictum regium de supplicationibus* variantas italų kalba, operatyviai pasirodęs Bolonijoje tais pačiais 1579 m.¹⁵

¹³ Richard Hausmann, *Studien zur Geschichte des Königs Stephan von Polen*, Dorpat: Druck von H. Laakmann's Buch und Steindruckerei, 1880, p. 96–102; Konrad Zawadzki, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku. Bibliografia*, t. 1, Wrocław [i in.]: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977, Nr. 144–146, 149–156, 160, 167; *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas = Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sexti decimi*, sudarė / concinnaverunt Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, Nr. 302, 304–307, 312–313. Pastaruoju metu lenkų mokslininkai netgi parengė panašių informacinių skrajučių internetinę bazę, kurioje pagal metus galima lengvai rasti dominantį spaudinį (žr. <https://cbdu.ijp.pan.pl>).

¹⁴ Tik keli pavyzdžiai: Andreas Kappeler, *Ivan Groznyj im Spiegel der ausländischen Druckschriften seiner Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte des westlichen Rußlandbildes*, Bern: Herbert Lang, 1972, p. 60–69; Konrad Zawadzki, *Początki prasy polskiej. Gazety ulotne i seryjne XVI–XVIII wieku*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2002, p. 76–80; Александр Филишкин, *Изобретая первую войну России и Европы. Балтийские войны второй половины XVI в. глазами современников и потомков*, (*Studiorum Slavicorum orbis*, t. 6), Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2013, p. 497–504; Jakub Niedźwiedz, *Poeta i mapa. Jan Kochanowski a kartografia XVI wieku*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2019, p. 177–180 [et seq.].

¹⁵ *Rendimento di gratie alla Maestà Divina ordinato dal serenissimo re di Polonia nelli suoi stati per lo buono successo di una impresa contro il Moscovita. Con gli avisi particolari del tutto diligentissimamente riferiti da diversi signori. Tradotto di Latino in volgare come cosa notevole e degna di essere veduta da ciascuno*, in Bologna: Alessandro Benacci, 1579. Deja, dėl pandemijos kol kas negalėjome jo patyrinėti.

Kuriais iš šių oficialiųjų šaltinių rėmėsi Bazilijus Hiacintijus? Apie vadina-
mąjį Svyrių potvarkį (*Edictum regium Svirense ad milites*), kuriame Stepo-
nas Batoras išdėstė priežastis, kodėl pradeda karą prieš Joną IV, nieko kon-
krečiau pasakyti negalime. Jis buvo surašytas lotyniškai ir viešai paskelbtas
1579 m. liepos 12 d. karo stovykloje Svyriuose (iš čia jo pavadinimas), o
pirmą kartą išspaudintas tik 1579 m. gruodžio pirmomis dienomis Varšu-
voje visų trijų šaltinių rinkinyje¹⁶, iki tol (t. y. 5 mėnesius) cirkuliavo tik
rankraštiniai variantai¹⁷. *Panegirikoje* nėra jokių jo panaudojimo pėdsakų,
todėl galimi du paaiškinimai: Hiacintijus po ranka jo neturėjo (iš to, kas
pasakyta, galėjo jį gauti anksčiausiai 1580 m. sausio mėnesį) arba, jei ir
turėjo, nematė reikalo ką nors iš jo pasitelkti kuriant poemą. Tą patį gali-
ma pasakyti apie trečiąjį iš nurodytųjų šaltinių – savotišką ataskaitą apie
tolesnius karo veiksmus prieš Maskvą 1579 m. rugsėjo ir spalio mėn., jau
atgavus Polocką. Ji atskirai paskelbta nebuvo, iš karto buvo įtraukta į minėtą
visų trijų šaltinių „korpusą“.

Užtat nėra abejonių, kad *Panegirikos* autorius turėjo po ranka antrąjį
ir svarbiausiąjį iš Polocko žygio šaltinių – *Karaliaus potvarkį dėl laikytinų*
mišių už Polocko atgavimą (toliau – *Potvarkis*). Šis tekstas karaliaus nuro-
dymu buvo surašytas lotyniškai 1579 m. rugpjūčio 31 d. Polocke, atgavus
pilį. Rugsėjo 8 d. jo kopiją Vilniuje jau turėjo popiežiaus nuncijus Caligari,
išsiuntęs jį į Romą ir kitiems apaštališkiems nuncijams¹⁸. *Potvarkis* buvo

¹⁶ *Edictum regium Svirense ad milites [...]. Edictum regium de supplicationibus ob captam Polotiam. Rerum post captam Polotiam contra Moscum gestarum narratio, Varsaviae [sine typ.], 1579. Plg.: I. A. Caligarii nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta 1578–1581, Nr. 180, p. 335: „Mando una scrittura, che contiene tutta l’historia della guerra contra il Moscovita dapoi la presa di Polozco infino ad oggi, che, congiunta con quella prima lettera regia alli senatori del Regno che mandai, abbraccia tutte le cose fatte nella guerra di questa estate.“*

¹⁷ Tai įrodo nuncijaus Caligari 1579 m. spalio 30 d. iš Varšuvos rašytas laiškas, kuriame teigiama: „si publicherà un manifesto con espressione di tutte le cause che hanno indotta S. M-ta a questa guerra, del quale manifesto mando copia a V. S. Ill-ma“ (žr. I. A. Caligarii nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta 1578–1581, Nr. 168, p. 310). Reinholdas Heidensteinas teigia, kad šis tekstas buvo išverstas į lenkų, vengrų ir vokiečių kalbas (žr. Reinholdus Heidensteinus, *op. cit.*, p. 43).

¹⁸ I. A. Caligarii nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta 1578–1581, Nr. 150, 152.

išspausdintas pirmomis spalio dienomis, karaliaus svitai grįžus į Vilnių (pats valdovas iškilmingai įžengė į LDK sostinę spalio 4 d.). Apie tai aptakiai byloja 1579 m. spalio 5 d. nuncijaus Caligari laiškas¹⁹. Iki šių dienų žinomi bent trys 1579 m. atskirais leidinukais paskelbti *Potvarkio* variantai: vienas, pavadintas *Edictum*, – Krokuvoje, kiti du, pavadinti *Epistola*, – nenurodant spaudos vietos ir spaustuvininko. Būtent šis tekstas operatyviai buvo verčiamas į nacionalines kalbas ir platinamas Vakarų Europoje. Tais pačiais metais ketvirtą kartą jis buvo paskelbtas minėtame visų trijų šaltinių „korpuse“²⁰.

Bazilijus Hiacintijus rėmėsi lotyniškuoju *Potvarkio* variantu. Kurį konkrečiai leidimą jis turėjo, pasakyti neįmanoma, nes tekstas visur vienodas, bet ši aplinkybė mažai reikšminga. Aišku tik tiek, kad šis tekstas jam buvo atsiųstas iš Lietuvos arba spausdintu, arba netgi rankraštiniu pavidalu. Spausdinta versija mums atrodo įtikinamiau. O tai, kad dabar žinome, jog spausdintas *Potvarkio* variantas pasirodė anksčiausiai spalio pradžioje, pridėjus maždaug pusantro mėnesio, reikalingo korespondencijai persiųsti už Alpių, anksčiau mūsų nurodyta hipotetinė data, kada vilnietis poetas galėjo imtis darbo (1579 m. lapkritis), atrodo dar labiau pagrįsta.

Kurios *Panegirikos* vietos įrodo *Potvarkio* panaudojimą? Jų yra net keliolika. Pirmiausia – poemos 269 eilutė (*Prima dies fuerat quintiles ante calendas*), kurioje paminėta tiksli Stepono Batoro išvykimo iš Vilniaus Svyrių link data, – birželio 30 d., – nurodyta būtent *Potvarkyje* (*Extrema iunii die Vilna ad copias nostras recensendas lustrandasque Svirum discessimus*). Atkreiptinas dėmesys, kad dėl hegzometro metrikos reikalavimų poetas ją gražiai išreiškė kitais žodžiais. Toliau – poemos vieta, kurioje kalbama apie Mikalojaus Radvilo Rudojo išsiuntimą pirm pagrindinių pajėgų ir jo veiksmus prie Polocko. Nors fragmentas nemažas, parodysime, kaip poetas panaudoja prozinį tekstą ir paverčia jį poetiniu.

¹⁹ *Ibid.*, Nr. 161, p. 298: „si è stampata la lettera, che il re scrisse alli senatori del Regno dopo havere espugnata la fortezza di Polozco“.

²⁰ Visus šiuos leidinukus dabar galima lengvai išvysti minėtoje bazėje: <https://cbdu.ijp.pan.pl>.

<i>Panegirika, eil. 395–407</i>	<i>Potvarkis</i>
<p>Praescius en subito Radivillum educere turmas rex hostique cito iubet occurrere, priusquam auxilio veniat firmetque recentibus arces praesidiis. Volat is celeri comitante cohorte anteque barbaricam Litava cupit ire iuventa. At vix constiterat properans hostilibus oris, hostis erat prior urbe novus castrumque tenebat. Ut scivit, doluit, sed ne amplius hostibus ullus accessus pateat, custodit milite cauto.</p> <p>Adfert auxilium Radivillo e gente Bekessus Hunnorum, cui rex patrios concredidit uni ducendos equites hastis frameisque potentes vulnificoque simul peditum agmen acinace cinctum.</p> <p>Tai numatydamas, karalius liepia Radvilui greitai išvesti dalinius ir mikliai užkirsti priešams kelią, pirm ateis į pagalbą ir šviežiomis įgulomis sustiprins pilis. Šis [Radvilas] išlekia, lydymas greitojo būrio, ir trokšta su lietuvių jaunuomene aplenkti barbarus. Bet vos skubėdamas pasiekė priešų žemes, pagalbinės maskvėnų pajėgos buvo arčiau miesto ir įžengė į pilį. Tai sužinojęs, [Radvilas] susikrimto, bet išstato budrių karių sargybas, kad priešams daugiau nebūtų jokio priėjimo.</p> <p>Radvilui ateina į pagalbą [Kasparas] Bekešas iš hunų [t. y. vengrų] giminės, kuriam vienam karalius patikėjo vesti raitelius, ginkluotus ietimis bei kalavijais, ir pėstininkų, ginkluotų lenktais ir (mirtinai) sužeidžiančiais kardais, dalinį.</p>	<p>[...] Suiro primum illustrem Nicolaum Radzivil, palatinum Vilmensem, cum aliquibus equitum peditumque Lithuano- rum copiis et certo Ungarorum numero generoso Casparo a Bechs Polociam prae- misimus itinerans claudendorum causa, ne quid a magno Moscorum duce praesidii accederet. Quo etsi maioribus, in magna etiam viae difficultate, itineribus pervenis- sent, tamen</p> <p>[...] biduo ante, antequam nostrae illae copiae Polociam accessissent, equitum et peditum aliquid ad hostem in arcem immissum est. Adhibita vero a palatino Vilnensi, posteaquam propinquo ad arcem loco consedisset, ea diligentia est, ut post nullius subsidii hostilis accessio facta sit.</p> <p>[...] pirmiausia iš Svyrių pirm savęs pasiuntėme į Polocką šviesųjį Vilniaus vaivadą Mikalojų Radvilą su keliais lietu- vių raitelių ir pėstininkų daliniais, taip pat su šiek tiek vengrų ir kilminguoju Kasparu Bekešu, kad užkirstų kelius ir kad maskvėnų kunigaikštis negalėtų atsiųsti pagalbinių jėgų. Nors šie, žygiuo- dami labai sunkiais keliais, sparčiai ten atkako, tačiau [...]</p> <p>prieš dvi dienas, ligi tos mūsų pajėgos pasiekė Polocką, priešai gavo šiek tiek raitelių ir pėstininkų pastiprinimų. Vis dėlto Vilniaus vaivada, įsitvirtinęs netoli pilies, taip stropiai ėjo sargybą, kad po to priešai negavo jokio pastiprinimo.</p>

Iš *Potvarkio* taip pat perimta tiksli pagrindinių Stepono Batoro pajėgų at-
vykimo prie Polocko data – 1579 m. rugpjūčio 11 d.

<i>Panegirika</i> , eil. 506–508	<i>Potvarkis</i>
Sextilis decimae lucem superaddidit unam, cum rex admovit Lituania maenibus arma et gentem propiusque celer tentoria fixit.	Undecimo augusti die proxime Polociam cum copiis omnibus nostris venimus et propinquo ad moenia loco castra metati sumus
Sekstilis prie dešimtos dienos pridėjo vieną [t. y. buvo rugpjūčio 11 d.], kai karalius atvedė prie [Polocko] sienų lietuvių pajėgas ir netoli greitai pastatė palapines [t. y. įkūrė stovyklą].	Rugpjūčio 11 d. su visomis savo pajėgomis pasiekėme Polocką ir netoli jo sienų įkūrėme stovyklą.

Kai kada *Potvarkio* žodžiai tiesiog įpinami į poemos tekstą, pavyzdžiui:

<i>Panegirika</i> , eil. 520–521	<i>Potvarkis</i>
Cingere nam triplici iubet obsidione latenter aggereque elato et caecis circumdare fossis.	[...] civitatemque tribus locis obsidione cinximus eademque die omnibus locis munitiones fossasque propius hostem agere iussimus.
[Karalius] slapta liepia apjuosti trigubu apsupties žiedu, aukštu pylimu ir giliu grioviu.	[...] iš trijų pusių apsupome miestą apsupties žiedu ir tą pačią dieną visose pozicijose priešų link liepėme rėsti įtvirtinimus ir grovius.

Tokių ir panašių vietų yra žymiai daugiau, visos jos nurodytos poemos komentaruose, kurie parengti ruošiant *Panegirikos* publikaciją spaudai.

Potvarkis yra iš esmės vienintelis oficialus spausdintas tekstas, kuriuo Bazilijus Hiacintijus rėmėsi kurdamas savo *Panegiriką*. Visa kita jo turėta ir panaudota medžiaga jau buvo rankraštinė arba perduota žodžiu. Trumpai ją apžvelgsime.

RANKRAŠTINIAI IR KITI ŠALTINIAI

Poemos pradžioje (eil. 49–192) poetas daug vietos (maždaug 15 procentų viso teksto) skyrė suvažiavimui, kuriame buvo svarstomi organizaciniai būsimo karo žygio klausimai. Šis įvadinis poemos epizodas komplikuoatas tuo, kad iki galo neaišku, su koku istorijos faktu jį reikia sieti: ar su 1578 m. sausio 20 d.–kovo 8 d. Varšuvoje vykusiu Respublikos seimu, ar su 1579 m. vasario 16 d. Gardine surengtu pasitarimu su LDK didikais dėl karo reikalų. Nei Varšuvos, nei Gardino vardas tekste nepaminėtas, kai kurios eilutės labiau patvirtina

1578 m. seimo, o kai kurios – Gardino pasitarimo versiją. Iš pradžių poetas prabyla taip (eil. 49–53):

Tempus erat, quo priscorum de more parentum
consilium patriae laturus maximus ordo
et minor arcanae in penetralia venerat aulae
principis. Ut meritusque suo apta sedilia honori
accipiens magnum complevit uterque senatum.

Atėjo laikas, kai protėvių papročiu
aukščiausiasis ir mažesnysis luomas [t. y. senatoriai ir bajorijos atstovai],
ketindami pasitarti dėl tėvynės (reikalų), atvyko į slaptų valdovo rūmų vidų.
Kai abiejų rūmų nariai, užimdami savo einamoms pareigoms priklausančias suolus,
užpildė didžiąją senato salę...

Šiuos žodžius pagrįsčiau sieti su Varšuvos seimu, nes būtent į seimą rinkdavosi senatoriai ir bajorijos atstovai. Antra vertus, visas epizodas kuriamas taip, lyg lenkų nė nebūtų, minimos tik Lietuvos istorijos realijos, o aprašydamas po posėdžio įvykusį pokylį, poetas vienoje vietoje (eil. 185–186) įterpia mįslingus žodžius apie Geranainysę nuo seno saugomą vyną²¹. Jei manytume, kad kalbama apie pokylį, vykusį 1578 m. valdovo rūmuose Varšuvoje, Geranainių minėjimas yra visai nelogiškas (Geranainis nuo Varšuvos skiria 400 km), todėl čia gali būti turimas galvoje vėlesnis istorijos įvykis – 1579 m. vasario 16 d. Gardine vykęs karinis pasitarimas (taryba) dėl tolesnių veiksmų po to, kai Steponas Batoras pirmą kartą įžengė į LDK teritoriją. Pagaliau galima ir trečia versija, kad į šį epizodą sujungti abu minėti istorijos įvykiai.

Šiaip ar taip, pats seimo ar karinės tarybos epizodas gana schematiškas: didesnę jo dalį sudaro Antikos epinių poemų pavyzdžiu sukomponuota adhortacinė Stepono Batoro kalba (eil. 57–118) ir pokylio aprašymas (eil. 159–189); nežinomos informacijos jis nesuteikia, bet kai kurios vietos byloja, kad, be minėto *Potvarkio*, vilnietis poetas tolimojoje Italijoje turėjo ir savų informacijos šaltinių.

Pavyzdžiui, eil. 76–78 jis aptakiai mini su Krymo totoriais, puldinėjančiais Respublikos žemes, sudarytą taikos sutartį. Kažkokios sutartys su Krymo to-

²¹ „Largius implentur Baccho cellaria, qualem / servant in vasis magnum Geranona per aevum“ („Asočiai sklidinai pripildomi vyno, / kurį Geranainys nuo seno saugo statinėse“).

toriais iš tikrųjų buvo sudaromos, tik ne visai aišku, su kurių – 1578 ar 1579 – metų įvykiais jas reikia sieti. Jei manytume, kad poetas turi galvoje 1578 m. įvykius, galima spėti, kad kažką bus girdėjęs, matyt, dar būdamas Lietuvoje, apie tais metais rugsėjo mėn. Lvove Stepono Batoro su totorių chano pasiuntiniais sudarytą sutartį²². Taip pat yra žinoma, kad 1579 m. totorių chanas siuntė dar vienus pasiuntinius, kurie buvo priimti jau Vilniuje. Tada ir buvo sudaryta kažkokia taikos sutartis, tik iki mūsų dienų ji neišliko²³. Šiuo atveju tokia subtili diplomatinė žinia galėjo būti gauta tik privačiais informacijos kanalais (minėtais laiškais arba žodžiu).

Keletas Stepono Batoro kalbos ir vėliau karaliaus surengto pokylio vietų nedviprasmiškai byloja, kad Bazilijui Hiacintijui buvo prieinamos Motiejaus Strykowski tuomet dar neišleistoje *Kronikoje* arba 1574 m. pasirodžiusiame *Dorybės šauklyje* (*Goniec cnoty*) pateikiamos žinios. Pavyzdžiui, eil. 100–104 poetas mini pagonių lietuvių paprotį kovoje naudoti apdegintus mietus (*sudibus pugnasse praeustis*), o tai yra Strykowski *Kronikos* frazė²⁴. Veikiausiai pasitelkus būtent Strykowski kūrinis, eil. 163 ir 170 minimi išpūsti 1514 m. Oršos ir 1564 m. Ulos mūšiuose nukautų maskvėnų skaičiai (atitinkamai 18 000 ir 30 000 kritusių prieš karius), eil. 173 – Mikalojaus Radvilo Rudojo nupelnai 1561 m. užimant Tarvastu pilį Livonijoje (dabar Estija), o eil. 423–424 – Mikalojaus Tolvaišos (Talvošo) indėlis į nedidelę pergalę, pasiektą 1565 m. prie Kirumpės (est. Kirumpää) pilies Estijoje. Visa tai galima rasti atitinkamose *Dorybės šauklio* vietose²⁵. Antra vertus, keletas istorijos faktų, paminėtų tekste ir susijusių su 1535 m. karu su Maskva ir neminimų *Dorybės šauklyje* (pavyzdžiui, Konstantino Ostrogiškio nuopelnai atsiimant

²² Apie 1578 m. susitarimus su Krymo totoriais užsimenama skirtinguose vienaikiuose šaltiniuose (žr. *Kronika z czasów króla Stefana Batorego 1575–1582*, p. 398: „Die 16 [scil. septembris 1578] rex Poloniae Stephanus composita pace cum Scythis [...]“; Reinholdus Heidensteinus, *op. cit.*, p. 32: „Leopoli Tartaricas legationes rex audiit [...]. Facta cum Tartaro pax fuit iis conditionibus, quibus sub prioribus regibus eam habuisset“).

²³ Reinholdus Heidensteinus, *op. cit.*, p. 40; Kazimierz Dopierała, *Stosunki dyplomatyczne Polski z Turcją za Stefana Batorego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986, p. 95; Dariusz Kołodziejczyk, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania [etc.]*, Leiden–Boston, 2011, p. 103–105.

²⁴ Maciej Strykowski, *Która przedtym nigdy światła nie widziała Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi...*, w Królewcu: Georg Osterberger, 1582, p. 265: „kij opalony“.

²⁵ Maciej Strykowski, *Goniec cnoty do prawych szlachciców...*, w Krakowie: Maciej Wierzbęta, 1574, p. liiv (Orša), liiir (Tarvastu), liiiv (Ula).

Starodubo pilį ir Lenkijos didžiojo etmono Jano Tarnovskio (1488–1561) įsakymas nukirsdinti į nelaisvę paimtus Starodubo gynėjus, nesutikusius pasiduoti) leidžia spėti, ar Bazilijui Hiacintijui kartais nebuvo prieinamas ir dar neišspausdintos Strykowski *Kronikos* rankraštinis variantas ar bent jo dalys. Žinant Strykowski kaltinimus Aleksandrui Guagnini pasinaudojus rankraštiniu *Kronikos* tekstu, taip pat tą faktą, kad vilnietis poetas buvo vienas tų, kurie savo trumpomis epigramomis knygos įvade gyrė istoriko *opus magnum*, taip visai galėjo būti. Su *Kronikos* autoriumi poetą sieja ir dar vienas įdomus tekstoploginis mažmožis. Netikėtai paaiškėjo, kad abu kūrėjai savo kūrinių dedikacijų pabaigose pasitelkė tą pačią Plutarchui priskiriamą *Karalių ir karo vadų ištarimų* (*Apophthegmata regum et imperatorum*) pradžioje aprašytą Persų karaliaus Artakserkso reakciją, iš sutikto valstiečio dovanai gavus šaltinio vandens, pasemto riešukučiomis²⁶. Ar tai grynas sutapimas, ar ne, galima tik spėlioti.

1579 m. kovo 2 d. Steponas Batoras iš Gardino atvyko į Vilnių. Vilniaus epizodas (eil. 212–268) irgi byloja, kad poetas tolimojoje Paduvoje turėjo papildomų žinių, gautų neoficialiu keliu. Pavyzdžiui, jis žinojo, kad Vilniuje intensyviai buvo liejamos patrankos²⁷ (šis procesas meniškai aprašytas eil. 222–238), buvo informuotas apie LDK didžiojo išdininko Teodoro Skumino Tiškevičiaus vaidmenį organizuojant nulietų pabūklų išsiuntimą Polocko link pirm pagrindinių pajėgų (eil. 245–260), jam buvo pranešta ar papasakota apie Stepono Batoro maždaug birželio pabaigoje – liepos pradžioje apaštališkajam nuncijui Caligari duotą įsakymą ir pastarojo savo ruožtu išleistą potvarkį visoje Respublikoje laikyti mišias už karinio žygio sėkmę ir tokių mišių laikymą Vilniuje (eil. 265–268)²⁸.

²⁶ Plg. *Panegirikos* dedikacijos Mikalojui Radvilui Rudajam žodžius „tu tamen, Moecenas omnibus principis titulis ornatissime, ut memoriae proditum de Persarum rege, qui aquam sibi a quodam porrectam hilari vultu accepit, ita voluntatem meam non ex rei, sed ex animi magnitudine emetiaris“ ir *Kronikos* dedikaciją Steponui Batorui: „Quam [scil. Historiam] [...] serena et regia fronte suscipere non dedigneris utriusque Artaxerxis Persiae regum non immemor, quorum primus aquam ab agreste quodam e profluente manu sibi sincere oblatam [...] regia liberalitate [...] recompensarunt non quidem propter rerum donatarum utilitatem, sed ob promptam, sinceram ac humilem offerentium voluntatem.“

²⁷ Tą patvirtina įvairūs šaltiniai (Reinholdus Heidensteinus, *op. cit.*, p. 38, Henryk Kotarski, „Wojsko polsko-litewskie podczas wojny inflanckiej 1576–1582. Sprawy organizacyjnej [Część II]“, in: *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. 17, sąs. 1, Warszawa, 1971, p. 75–76).

²⁸ I. A. Caligarii nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta 1578–1581, Nr. 118, p. 225.

Vienas svarbiausių *Panegirikos* autoriaus panaudotų neoficialių šaltinių susijęs su LDK didikų, savo lėšomis nusamdžiusių karių ir atvedusių juos į karo stovyklą, sąrašu, pateikiamu poemoje ir užimančiu per 100 eilučių (eil. 285–383 ir 419–434). Iš jo matyti, kad poetui į Paduvą buvo persiūsta kažkokia pavardžių ir skaičių lentelė ar panašus tekstas, kurį jis atitinkamai sueiliavo. Pirminis tokio teksto šaltinis turėjo būti tuomečio LDK lauko raštininko Pranciškaus Žuko parengtas registras, sudarytas atliekant karinių dalinių apžiūrą, vykusių 1579 m. liepos 16 d. Svyriuose. Įdomu tai, kad pats pirminis šaltinis, LDK išdo archyvui žuvus, iki šiol yra nežinomas, todėl apie LDK bajorijos privačius dalinius ir jų kiekį mes iki šiol žinojome tik iš apaštališkojo nuncijaus Caligari sekretoriaus Antonio Martinelli 1579 m. liepos 17 d. laiško²⁹ ir Reinholdo Heidensteino kūrinio³⁰. Juos sulyginus, matyti, kad dauguma pavardžių ir skaičių sutampa, vis dėlto Bazilijus Hiacintijus paminėjo daugiau LDK bajorijos pavardžių. Su šiuo sąrašu susijusi ir jau minėta žinia apie Jono Chodkevičiaus mirtį 1579 m. rugpjūčio 4 d.: šį faktą Bazilijus Hiacintijus irgi turėjo sužinoti neoficialiai. Panašiu būdu poetui taip pat buvo pranešta apie Žemaičių kašteliono Mikalojaus Tolvaišos (Talvošo) ir Oršos seniūno Filono Kmitos veiksmus duodant atkirtį Ivano IV pajėgoms skirtingose karo fronto baruose, būtent Livonijoje ir Smolensko apylinkėse (eil. 540–546, 550–553), Mikalojaus Kristupo Radvilo Našlaitėlio sužeidimą, patirtą per Polocko apgultį. Pastarąjį gana nereikšmingą faktą (kitų nuostolių kontekste) Bazilijus Hiacintijus išplėtojo į nemenką epizodą (eil. 617–645), matyt, norėdamas išskelti Radvilų giminės narių pasiaukojimą tėvynės labui.

Reikia paminėti dar vieną nedidelę poeto panaudotos informacijos grupę – jo paties tiesiogines žinias apie asmenis ir faktus, kurie nesusiję su Polocko žygio istorija, bet įpinti į poemą. Čia turime galvoje, pavyzdžiui, Jano Zamoyskio, kaip Paduvos universiteto rektoriaus, ir jo herbo, pritvirtinto prie šio universiteto pastato mūrų (beje, neišlikusio iki mūsų dienų), minėjimą

²⁹ Игорь Дубровский, „Антонио Мартинелли. История взятия Полоцка польским ко-ролем Стефаном Баторием в 1579 году“. Предисловие, подготовка текста и перевод И. В. Дубровского“, in: *Русский сборник. Исследования по истории России*, t. 21, Москва: Модест Колеров, 2017, p. 74–77 (originalas), 96–100 (vertimas). Martinelli laišškai su kupiūromis anksčiau jau buvo publikuoti Caligari skirtame šaltinių tome.

³⁰ Žr. Henryko Kotarskio sudarytą lentelę (Henryk Kotarski, „Wojsko polsko-litewskie podczas wojny inflanckiej 1576–1582...“, p. 99).

eil. 438–440. Aišku, kad poemos autorius, 1579–1580 m. pats mokėsis Paduvos universitete, matė šį herbą savo akimis. Bazilijus Hiacintijus taip pat žinojo apie Jurgio Radvilo (1556–1600) ir Stanislovo Radvilo (1559–1599) 1579 m. kelionę į Ispaniją ir Portugaliją (eil. 291–292), nes grįžę iš ten abu Radvilai 1579 m. rudenį jau buvo Venecijoje, nuo kurios iki Paduvos yra vos 40 km, todėl poemos autorius kelionės faktą galėjo sužinoti per draugus arba net iš savo kilmingųjų tėvynainių lūpų tiesiogiai. Panašiai reikia vertinti eil. 308–309 paminėtą žinią apie pirmųjų dviejų Radvilų brolio Albrechto Radvilo (1558–1592) grįžimą iš Italijos į tėvynę prieš Polocko žygį (tai įvyko dar 1577 m.). *Panegirikos* autorius turėjo kažkokių tiesioginių žinių ir apie kunigaikščio Aleksandro Pronskio (mirė 1595 ar 1596 m.) išvaizdą bei studijas ir keliones užsienyje (žr. eil. 427–429).

Apibendrinant Bazilijaus Hiacintijaus pasitelktus šaltinius ir jų panaudojimą: jokių nežinomų šaltinių ir faktų, kurie išsamiau nušviestų 1579 m. Polocko žygio istoriją, jis nepanaudojo ir nenurodė, bet tokio tikslo pats poemos autorius, būdamas toli nuo karo veiksmų teatro, sau ir nekėlė. Kaip minėta, pagrindinis uždavinys, kurį jis užsibrėžė, buvo išgarsinti savo tėvynę Lietuvą ir karalių Steponą Batorą. Kad tai jam pavyko, byloja *Panegiriką* lydinčių trumpų Bazilijaus Hiacintijaus epigramų, dedikuotų Steponui Batorui, perspausdinimas 1583 m. Venecijoje išėjusiam specialiame rinkinyje, skirtame šiaurės Respublikos valdovui pagerbti³¹. Tai patvirtina ir *Panegirikos* pabaigoje paskelbta italo Eurialo, arba Julijaus Cezario, Pigollos (Pigolla) iš Kasteleonės (Castelleone, Kremonos vyskupystė), veikiausiai Bazilijaus Hiacintijaus studijų draugo, keliskart kaip liudininko minimo Paduvos universiteto mokslo laipsnių suteikimo aktuose³², epigrama:

Quod Litavos Italis memoras novus auctor in oris,
iure duo debent praemia magna tibi:
Italus historia gaudens et carmine pulchro,
aeterno Litavus nomine victor ovans.

³¹ *Viridarium poetarum tum Latino, tum Graeco, tum vulgari eloquio scribentium in laudem serenissimi atque potentissimi d. d. Stephani regis Poloniae [...] in duos libros divisum, Venetiis: ad signum Hyppogriphi, 1583, p. 41–42. Knyga yra internete.*

³² *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini ab anno 1566 ad annum 1600. [Vol. IV.3] (1576–1590) a cura di Elda Martellozzo Forin, Roma-Padova: Editrice Antenore, 2008, Nr. 1244, 1306.*

Autoriau naujas, už tai, | kad italams giri tu lietuvį,
lieka skolingi abu | tau didelių dovanų:
gavo italas skaityt | istoriją ir gražią giesmę,
o lietuvis garsu | amžinu džiaugsis labai.

PANEGIRIKOS LITERATŪRINIAI ŠALTINIAI

Tokių ir panašių pagyrų vilnietis poetas galėjo pelnyti tik atliepęs keliamus reikalavimus panašioms kūriniais sukurti XVI a. antroje pusėje. Vienas pagrindinių reikalavimų pasirinkus aktualių karinių žygių temą – stengtis pri-lygti senovės Romos epikams (Vergilijui, Lukanui, Stacijui, Silijui Italikui) ir kitiems dainiams. Savaiame suprantama, kad 860 hegzometro eilučių kūrinys vadintinas ne epu, o geriausiu atveju – giesme (*carmen*), arba poema. Pats autorius savo kūriniumi davė XVI a. gana retą „Panegirikos“, arba „Panegiriko“ („Panegyricus“), pavadinimą, kuris žanrinio pažiūriu dažniausiai siejamas su prozine retorika – šlovinamosiomis kalbomis (*oratio laudatoria, encomium, panegyris* ir pan.). Istoriškai vertinant, patį žanrą vilnietis poetas galėjo nu-sižiūrėti iš Klaudijaus Klaudijano (Claudius Claudianus, apie 370 m. – apie 404 m.) hegzametrinų „panegirikų“ tradicijos. Šio senovės Romos panegi-risto kūrybos palikimas Vakarų Europoje iki 1580 m. buvo ne kartą perleis-tas. Septyni iš jo išlikusių poetinių kūrinių XVI a. leidybinėje praktikoje taip ir buvo vadinami – „panegirikomis“: *Panegyris in laudes Stiliconis, Secunda panegyris in laudes Stiliconis, Panegyris alia in laudes Stiliconis, Panegyris in sextum Honorii Augusti consulatum, Panegyris de tertio consulatu Honorii Augusti, Panegyris de quarto consulatu Honorii Augusti, Panegyris in consu-latum Manlii Theodorii*. 1519 m. Florencijoje pasirodžiusiame jo raštų leidime terminas „panegirika(s)“ net iškeltas į knygos pavadinimą: *Hoc volumine haec continentur [...] Panegyrici VII*³³. Tiesa, iki šiol nepavyko rasti tvirtų įrodymų, kad pats poemos autorius būtų Klaudijaną skaitęs – aiškių jo kūrybos citatų vilniečio kūrinyje nėra arba nesugebėjome jų nustatyti. Antra vertus, poetinių

³³ [Claudius Claudianus], *Hoc volumine haec continentur: Claudii Claudiani in Ruffinum...*, Florentiae: Haeredes Philippi Iuntae, 1519. Šis Klaudiano raštų leidimas yra internete: https://books.google.lt/books?id=KpofJ59L_lcC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gs_bs_ge_summary_r&cad=o#v=onepage&q&f=false.

panegirikų tradicija buvo gyva ir Bazilijaus Hiacintijaus gyvenamuoju metu – pakanka peržvelgti internetines XVI a. knygų bazes surinkus žodžius „panegyris“, „panegyricus“. Vienas chronologiškai ir geografiškai artimesnių pavyzdžių – 1577 m. Venecijoje išleista Johanno Khueno iš Breidbacho poetinė panegirika Venecijos dožiui Sebastijonui Venier³⁴. Įdomiausia, kad Lorenzas Pasquato – Hiacintijaus kūrinio leidėjas – vos prieš penkerius metus irgi buvo išleidęs dvi poezijos knygas, pavadintas *Panegirikomis*³⁵. Tai leidžia spėti, kad kūrinio pavadinimui parinkti įtakos galėjo turėti ir leidėjas.

Kaip minėta, kūrinio struktūros ir atskirų jos segmentų lygmenyje senovės Romos epikais ir kitais dainiais sekta nedaug. Iš jų poemos pradžioje perimtas tradicinis Gando motyvas, Gando, visam pasauliui pranešančio apie pasiektą pergalę prieš maskvėnus (eil. 1–5), keletą kartų nuskamba kreipimasis į Mūzas raginant išdėstyti karo priežastis (eil. 37–38), pagerbti eilėmis mirusį Joną Chodkevičių (eil. 379–381), papasakoti Polocko apgulties eigą (eil. 503–505), poemos pabaigoje minėtos Mūzos griebiasi lyros šlovindamos Steponą Batorą (eil. 839–859). Senovės Romos epikų ir kitų autorių pavyzdžiu perimtos konvencionalios adhortacinės Stepono Batoro kalbos, pasakytos per minėtą Gardino suvažiavimą ar Varšuvos seimą (eil. 57–118) ir ruošiantis lemiamam Polocko šturmui (eil. 679–690). Remiantis Antikos poetais, įvestas upės deivių nerėjidžių sveikinimas Steponui Batorui, atvykusiam į Dysną (eil. 462–467). Su epikais, ypač Vergilijumi, sietinas krikščioniška dvasia perteiktas dievų – šiuo atveju kažkokie neįvardyto šventojo – įsikišimas gelbstint Mikalojų Kristupą Radvilą Našlaitėlį nuo mirtino pavojaus, pasibaigusio lengvu sužeidimu (eil. 632–642), Stepono Batoro sapno, pranašaujančio būsimą kovą, įterpimas (eil. 45–48). Visi išvardyti teksto segmentai įvairiais variantais randami senovės Romos epikų kūriniuose ir pirmiausia, žinoma, Vergilijaus *Eneidoje*.

³⁴ Ioannes Khuen Breidbachius, *Panegyris in electionem et creationem serenissimi principis ac domini domini Sebastiani Venerii, inclytæ Venetorum Reipublicæ ducis, anno a Christo nato 1577 die quidem 11 iunii electi et creati...*, Venetiis: Cornelius Arivabenus, 1577. Knyga yra internete: http://www.mcu.es/ccbae/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=9250&presentacion=pagina®istrardownload=0&posicion=1

³⁵ Ioannes Frata, *Panegyricus, sive carmina a praeclaris viris edita pro laurea doctoratus corona illustris ac excellentissimi Iosephi Spinelli, Patavinae iuristarum academiae rectoris atque equitis dignissimi...*, [Padova: Lorenzo Pasquato, 1575?]. NB. Knygos pasirodymo data, vieta ir leidėjas siejamas su itališku jos variantu: Giovanni Frata, *Panegirico nel felice dottorato dell'illustre et eccell.mo sig. Giosepe Spinelli, digniss. rettor de legisti [...]*, stampato in Padoa: per Lorenzo Pasquati, 1575.

Dar paminėtinas Bazilijaus Hiacintijaus naudojamas poetinio vaizdo sustiprinimo ir teksto kiekybinio praplėtimo būdas – įvairių išplėtotų palyginimų įterpimas, perimtas irgi iš Antikos epikų. Pirmą kartą jis pasitelktas poemos epizode aprašant Stepono Batoro ir pagrindinių karinių pajėgų išvykimą iš Vilniaus, prilyginamą pavasarį iš avilio į laukus išlekiančiam bičių spiečiui (eil. 275–281, iš viso 7 eilutės). Minint lietuvių ir lenkų savanorių pajėgų rinkimąsi į karo stovyklą įterptas palyginimas apie vandens krioklius, šniokščiančius nuo kalnų žemyn (eil. 414–418, iš viso 5 eilutės). Didžiausias palyginimas, apimantis net 16 hegzometro eilučių, įterptas epizode aprašant Polocko gynėjų nenorą susiremti su karaliaus pajėgomis atvirame lauke ir lindėjimą už pilies sienų. Šiuo atveju karaliaus kariai prilyginti katinui, kantriai tykančiam peliui, kurios iš bado stengiasi prasigrauzti kelią į šeimininko kamara, pilną maisto (eil. 487–502). Paskutinis palyginimas įterptas epizode apie Stepono Batoro būdravimą prieš lemiamą Polocko šturumą. Karalius prilygintas Libijos liūtui, tykančiam stirnų, arba medžiokliui, kuris girioje medžioja elnius (eil. 704–710, iš viso 7 eilutės). Vos keturi palyginimai duoda papildomas 35 eilutes, kurios sudaro 4 proc. viso poemos teksto.

Didžiausia senovės Romos poetų įtaka pastebima poemos leksiniame lygmenyje. Tai ir suprantama, nes gerai neįvaldžius klasikų žodyno, nebuvo nė prasmės griebtis plunksnos – tai neolotyniškosios kūrybos aksioma. Nuo pirmos iki paskutinės eilutės išgvildenus *Panegirikos* tekstą akivaizdu, kad vilnietis poetas rėmėsi daugiausia visų lotyniškais hegzametrais kūrusių poetų etalonu – Vergilijumi, ypač jo *Eneida*. Iš *Eneidos* ir kitų Vergilijaus kūrinių perimtą leksiką galima suskirstyti į kelias grupes: 1) trumpesnių ar ilgesnių frazių pažodiniai kartotiniai 2) minimaliai pakeistos frazės; 3) Vergilijaus parafrazės ir 4) įvairūs mišrūs variantai. Geras tuzinas pirmosios grupės pavyzdžių:

<i>Panegirika</i> (eil.)	Vergilijus
Fama volans (1)	Fama volans (<i>Aen.</i> 11.139)
ritusque sacrorum (15)	ritusque sacrorum (<i>Aen.</i> 12.836)
sic ore locutus (56)	sic ore locuta, locutus (<i>Aen.</i> 1.614, 9.319)
in me mora non erit ulla (141)	in me mora non erit ulla (<i>Ecl.</i> 3.52)
pulcherrima proles (330)	pulcherrima proles (<i>Aen.</i> 6.648)
ore fremebat (366)	ore fremebat (<i>Aen.</i> 1.559 etc.)

iamque propinquabant (468)	iamque propinquabant (<i>Aen.</i> 5.159, 9.371, 11.621)
haud secus ac (487) non secus atque (704)	haud secus ac (<i>Aen.</i> 3.236) non secus atque (<i>Aen.</i> 8.391)
incendia miscet (536, 659)	incendia miscet (<i>Aen.</i> 2.329)
duraque bipenni limina perrumpunt (603–604)	dura bipenni limina perrumpunt (<i>Aen.</i> 2.479)
flammasque in culmina iactant (605)	et flammas in culmina iactant (<i>Aen.</i> 2.478)
volventibus annis (639)	volventibus annis (<i>Aen.</i> 1.234)
pergunt defendere muros (675)	pergunt defendere muros (<i>Aen.</i> 12.586)
nuncia fama (678)	nuncia fama (<i>Aen.</i> 9.474)
iamque rubescebat radiis (714)	iamque rubescebat radiis (<i>Aen.</i> 3.521, 7.25)
haec insuper addidit ore (722)	haec insuper addidit ore (<i>Aen.</i> 2.593)
pueri innuptaeque puellae (786)	pueri innuptaeque puellae (<i>Aen.</i> 2.238, 6.307; <i>Georg.</i> 4.476)

Keliolika antrosios grupės pavyzdžių:

<i>Panegirika</i> (eil.)	Vergilijus
da caeptis facilem cursum (6)	da facilem cursum atque audacibus adnue coeptis (<i>Georg.</i> 1.40)
hanc premit imperio (17)	imperio premit (<i>Aen.</i> 1.54)
vesani Martis amore (123) furibundi Martis amore (310)	insani Martis amore (<i>Aen.</i> 7.750)
pro reliquis regi responsa ferendo (129)	Turno regi responsa ferebant (<i>Aen.</i> 9.369)
patria comitante caterva (217) celeri comitante cohorte (398)	magna comitante caterva (<i>Aen.</i> 2.40)
formamque rude aes acquirit eundo (232)	vires acquirit eundo (<i>Aen.</i> 4.175)
hoc itur ad astra (357–358)	sic itur ad astra (<i>Aen.</i> 9.641)
murmure cum vasto (415)	vasto cum murmure (<i>Aen.</i> 1.245)
et adhuc impune quietas (584)	atque impune quietam (<i>Aen.</i> 12.559)
ferit aethera luctus (656)	ferit aethera clamor (<i>Aen.</i> 5.140)
carcere fraenet (777)	ac vinclis et carcere frenat (<i>Aen.</i> 1.54)
diris agitatus (825)	furiis agitatus (<i>Aen.</i> 3.331, 12.668)
verbis victorem illude superbis (829)	i, verbis virtutem include superbis (<i>Aen.</i> 9.634)

Trečiosios grupės pavyzdžiai:

<i>Panegirika</i> (eil.)	Vergilijus
regificoque parat convivia luxu (156)	epulaeque ante ora paratae regifico luxu (<i>Aen.</i> 6.604–605)
ambo iuvenilibus annis, ambo militibus clarique nitentibus armis (355–356)	ambo animis, ambo insignes praestantibus armis (<i>Aen.</i> 11.291)
magnanimique duces iuvenumque exercitus omnis ordine compositus (469–470)	Etruscique duces equitumque exercitus omnis compositi numero in turmas (<i>Aen.</i> 11.598–599)
postera vix altos monstrabat lumine montes orta dies (532–533)	Postera vix summos spargebat lumine montes orta dies (<i>Aen.</i> 12.114)
nosne igitur caeptis volumus desistere victos (590)	mene incepto desistere victam (<i>Aen.</i> 1.37)
ferre iubete faces facibusque reposcere faedus (591)	ferre faces prope foedusque reposcite flammis (<i>Aen.</i> 12.573)
nec tantis te ipse periculis obiectare aude (638–639)	et rursus caput obiectare periculis (<i>Aen.</i> 2.751)
pro rebus servare secundis (641)	et vosmet rebus servate secundis (<i>Aen.</i> 1.207)
quod cives inter discordes (673)	Exoritur trepidos inter discordia civis (<i>Aen.</i> 12.583)
pars reserare volunt castrum (674)	urbem alii reserare iubent (<i>Aen.</i> 12.584)
subiectis aliquam sperare salutem (721)	una salus victis nullam sperare salutem (<i>Aen.</i> 2.354)
victrici praecingas tempora lauro (855)	cingit viridanti tempora lauro (<i>Aen.</i> 5.539)

Paskutinei grupei priskirtinos įvairios skirtingų Vergilijaus frazių samplaikos. Pavyzdžiui, poemos 202–203 eilutė *incurvant arcus volucresque sagittas inficiunt succis* sudaryta iš skirtingų Vergilijaus *Eneidos* frazių. Pirmieji du žodžiai *incurvant arcus* paimti iš *Eneidos* 5 knygos 500 eilutės, o epitetas *volucres sagittae* – iš 12 knygos 415 eilutės, ir visa tai sujungta į vieną frazę. Panašiai *Panegirikos* 494 eilutė *fames animos vesana ministrat* sukompiliuota iš dviejų Vergilijaus frazių *vesana fames* (*Aen.* 9.340, 10.724) ir *animumque ministrat* (*Aen.* 5.640, 9.764). Kitas tokio pobūdžio pavyzdys – 758 *Panegirikos* eilutė *fit strepitus clamorque virum* (plg. *Aen.* 1.725, 1.87 etc.). Kai kada į vieną frazę jungiami dviejų skirtingų autorių žodžiai. Pavyzdžiui, 692 eilutė – *tollunt animos aptantque lacertos*. Pirmieji du žodžiai yra perimti iš Silijaus Italiko epo *Pūnų karas* (*Punica* 4.36), o paskutiniai – iš Vergilijaus *Georgikų* (*Georg.* 4.74). Tą patį galima išvelgti 54 eilutės žodžiuose *solio sublimis ab alto*. Frazė *sublimis ab alto* kelis kartus randama minėtame Silijaus Italiko kūrinyje (*Punica* 13.362, 14.666, 15.636),

o Vergilijus *Eneidoje* du kartus mini *solio se tollit ab alto* (*Aen.* 8.541) arba *solio rex infit ab alto* (*Aen.* 11.301). Čia suminėti anaip tol ne visi aptartųjų grupių pavyzdžiai, jų yra daugiau.

Apibendrinant Vergilijaus įtaką *Panegirikos* autoriui: vilniečio kūrinys permelktas romėnų poeto žodžių, ypač tai ryšku antroje poemos pusėje, kai faktinės istorinės medžiagos stygių autorius stengiasi kompensuoti pasitelkdamas vis daugiau senovės Romos dainiaus leksikos.

Be Vergilijaus, *Panegirikoje*, be abejonės, yra ir kitų romėnų klasikų leksikos pėdsakų. Antroje vietoje po Vergilijaus – Ovidijus, tiesa, jau gerokai su kuklesniu „indėliu“.

<i>Panegirika</i> (eil.)	Ovidijus
extollens [...] ad aethera (4)	ad aethera tollens (<i>Met.</i> 3.404)
axe sub Arctoo (11)	axe sub Hesperio (<i>Met.</i> 4.214)
fando mihi pandite Musae (38)	pandite nunc, Musae (<i>Met.</i> 15.622)
Iamque quiescebant urbes (40)	iamque quiescebant voces (<i>Trist.</i> 1.3.27)
pia turba (267)	pia turba (<i>Tr.</i> 5.3.47, <i>Fast.</i> 2.507)
senilibus annis (339)	senilibus annis (<i>Met.</i> 7.169, 13.66)
tacito pede (497)	tacito pede (<i>Trist.</i> 4.6.17)
sublimibus alta columnis (560)	sublimibus alta columnis (<i>Met.</i> 2.1)
adiiciunt animos (595)	adiciunt animos (<i>Met.</i> 10.656)

Dar menkesni kitų poetų leksikos pėdsakai. Silijui Italikui, be nurodytų pavyzdžių, dar galima priskirti poemos žodžius *nullis [...] superabilis armis* (eil. 377; plg. *Pun.* 11.603; *haud ulli superabilis armis*), *Mavortia pectora* (eil. 471; plg. *Pun.* 15.4), o Stacijui frazes *macte animo, iuvenes* (eil. 357; plg. *Theb.* 7.280; *Silv.* 5.2.97) ir *nunc opus est animis* (eil. 683; plg. *Theb.* 6.729).

Kaip atskleistos tekstologinės subtilybės atrodo platesniame kontekste? Pirmiausia reikia pasakyti, kad Lietuvos XVI–XVIII a. lotyniškosios poezijos visapusiškos tekstologinės analizės pavyzdžių iki šiol turime labai mažai. Geriausiai šiuo požiūriu išanalizuota Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poezija, bet ji domina net kelių šalių mokslininkus, juoba kad *Sarbieviana* turi ypač gilią tradiciją. Be Sarbievijaus, kažkuo daugiau pasigirti nelabai galime. Tam įtakos turėjo tas faktas, kad kai kurių reikšmingų mūsų XVI a. literatūros autorių (pavyzdžiui, Mikalojaus Husoviano) kūryba Lietuvoje buvo rengiama

spaudai ir perleista truputį anksčiau³⁶, nei visagalė interneto paieška atvėrė minėtas neaprepiamas galimybes susekti skirtingų tekstų panašumus. Todėl Lietuvoje tokio pobūdžio darbų dar nėra itin gausu³⁷. Metę žvilgsnį į kaimynų lenkų pusę, išvysime pastaruoju metu labai išsamiai išanalizuotą garsiausio XVI a. lenkų poeto Jano Kochanowskio lotyniškąją kūrybą³⁸, Pranciškaus Gradovskio (Gradausko) poemą *Žygis prieš Maskvą*³⁹. Pastarąjį kūrinį mums ypač pravartu lyginti su *Panegirika* ir dėl chronologijos, ir dėl tematikos. Iš *Žygio prieš Maskvą* tekstologinių komentarų matyti, kad Gradovskis pasitelkia žymiai daugiau įvairių senovės Romos klasikų citatų, bet daro tai kur kas paprasčiau – minimaliai pakeitęs kartais įterpia ištaisus pirmtakų eilutes ir net išsyk po dvi, nė neminint trumpų frazių, kurių kište prikaišiota į *Žygio* tekstą, o Bazilijus Hiacintijus iš esmės to vengia, „dozuoja“ Vergilijaus frazes labai mažomis „porcijomis“, be to, dažniausiai stengdamasis jas visaip parafrazuoti. Šį akivaizdų faktą galima vertinti įvairiai, nelygu požiūris. Vienas jų teigia, kad didesnis įvairių ankstesnių autorių citatų ar parafrazių kiekis byloja didesnę kūrėjo apsiskaitymą ir erudiciją, kartu, be abejonės, ir didesnę imitacijos, kitaip tiesiog sekimo, laipsnį, kuris, vertinant neolotyniškąją literatūrą, iki pat

³⁶ Mikalojus Husovianas, *Raštai*, iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, Sigitas Narbutas, Eugenija Ulčinaitė, Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007; Laurencijus Bojeris, *Karolomachija*, iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, Vilnius: Vaga, 1992.

³⁷ Jonas Radvanas, *Radviliada*, parengė, įvadą, komentarus, asmenų žodynelį parašė ir iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas, Vilnius: Vaga, 1997, p. 245–337; Darius Antanavičius, „Pirmasis kaunietis – spausdintos knygos autorius“, in: *Reformacija ir senoji Lietuvos raštija*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 45): Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, p. 39–79; Martinus Gradovius = Martynas Grodovskis, „*Elegia de resurrectione Domini nostri Iesu Christi (1561) = Elegija apie mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus prisikėlimą (1561)*“, parengė ir iš lotynų kalbos vertė Darius Antanavičius), in: *ibid.*, p. 185–216.

³⁸ Jan Kochanowski, *Carmina Latina = Poezja łacińska*, edidit / wydała Zofia Głombiowska, t. 1–3, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2008–2013. Trečiasis šio monumentalau darbo tomas skirtas būtent tekstologiniams komentarams.

³⁹ Franciszek Gradowski, *Hodoeporicon Moschicum = Wyprawa Moskiewska*, wydał Bartłomiej Czarski, przeł. Bartłomiej Czarski, Ariadna Maślowska-Nowak, (*Biblioteka Pisarzy Staropolskich*, t. 39), Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2011. Ką tik pasirodė jos vertimas į lietuvių kalbą (žr.: Pranciškus Gradauskas, „Žygis prieš Maskvą“, iš lotynų kalbos vertė ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 47, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 289–322; Eugenija Ulčinaitė, „Pranciškaus Gradausko „Žygis prieš Maskvą“ ir jo literatūrinis bei politinis kontekstas“, in: *ibid.*, p. 281–288).

Apšvietos epochos nebuvo laikomas neigiamu dalyku, bet irgi skirstytas į dvi grupes⁴⁰. Pirmoji sąlygiškai vadinta *imitatio verborum*, t. y. žodžių imitacija, kada autorius seka pasirinkto autoriaus žodynu. Akivaizdu, kad ir *Panegirikai*, ir *Žygiui* prieš Maskvą šis kriterijus tinka, bet skirtingu laipsniu. Kita imitacijos rūšis – *imitatio rerum*, *imitatio sensus*, t. y. tokia imitacija, kai stengiamasi kūrybiškai transformuoti pasirinkto autoriaus kūrinio turinį, mintį. Ši imitacijos rūšis taikyta veikiau nedidelės apimties lyrinėje poezijoje nei stambesnės formos poemose, kuriose aprašant aktualius gyvenamojo meto įvykius buvo keblu sekti klasikinių epų šablonais ir perkurti jų turinį, todėl nori nenori daugiausia buvo remiamasi pirmąja imitacijos atmaina.

PANEGIRIKA KITŲ POLOCKO ŽYGIUI SKIRTŲ POEZIJOS KŪRINIŲ KONTEKSTE

Analizuojama poema buvo nevienintelis poetinis kūrinys, skirtas įamžinti Polocko atgavimą. Niūrų Polocko vaizdą po pasidavimo pirmasis mums paliko Prūsijos vokiečių Danielius Hermannas (apie 1540–1601)⁴¹, Gdanskio tarybos nurodymu kaip miesto atstovas 1579 m. rugpjūčio mėn. per Vilnių vykęs į karo stovyklą, bet pavėlavęs, todėl savo akimis nematęs pačios apgulties, o tik jos rezultata⁴². Ką įžengęs į pilies teritoriją išvydo, labai trumpai perteikė proginėje giesmėje, skirtoje garsaus Silezijos kalvinistų intelektualo Jakobo Monau (1546–1603) vedyboms su Zuzana iš Vroclavo miestiečių Vogtų

⁴⁰ Apie tai žr. Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs... Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 138–147.

⁴¹ Naujausia Danieliaus Hermanno biografijos ir kūrybos apžvalga pateikta: Magnus Frisch, „Daniel Hermann – a Well-Travelled Prussian Humanist and His Poetic Work in Riga“, in: *Letonica. Humanitāro zinātņu žurnāls*, Nr. 30: *The Riga Humanists and Beyond*, Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2015, p. 44–56. Čia nurodyta visa svarbiausia ankstesnė literatūra.

⁴² Hermanno buvimas prie Polocko 1579 m. rugsėjo 7–12 d. datuotas Matthiaso Buddės (Buddle), Michaelio Selslau ir Antonijaus Czitwitzo įrašais paties Hermanno *Album amicorum* (l. 40v, 89r, 103v). Šis vertingas paminklas yra internete: <http://www.alvin-portal.org/alvin/imageViewer.jsf?dsId=ATTACHMENT-0001&pid=alvin-record%3A102890&dswid=-8262>). Šis šaltinis taip pat įrodo, kad visa jėga vykstant Polocko apgulčiai poetas mažiausiai iki 1579 m. rugpjūčio 23 d. vis dar buvo Vilniuje (*ibid.*, l. 48v–49).

giminės. Kūrinėlis 1579 m. spalio 7 d. pirmiausia turėjo būti išspausdintas Vilniuje, bet šiuo metu žinomas tik 1579 m. lapkričio 2 d. Vroclave atliktas jo perspaudas⁴³. Minėtam Polocko vaizdui po atgavimo skirta vos 15 eilučių (eil. 14–28), dvigubai daugiau užima nežymios Sokolo tvirtovės paėmimo 1579 m. rugsėjo 11 d. prašymas (eil. 31–63). Įdomesnė šios giesmės pabaiga, kur autorius, gindamas giesmės adresatui savo kūrinio netobulumą, teisinasi sunkiomis buities sąlygomis (keliavimu pėsčiomis, vežime ar jojant ant arklio, maisto ir vyno trūkumu, miegu ant šiaudų valstiečių pirkiose ar net po atviru dangumi susikūrus laužą nuo šalčio), o svarbiausia – knygų stygiumi (*Ut facerem versus doctos et nobile carmen, / copia nulla fuit, librorum copia nulla*)⁴⁴. Tai ypač įsidėmėtina vieta. Juk Hermannas prieš grįždamas į Prūsiją 1573–1579 m. dirbo imperatoriaus Maksimilijono II ir jo įpėdinio Rudolfo II dvare sekretoriumi, jau turėjo didžiulės poetinės kūrybos patirties⁴⁵. Cituoti žodžiai akivaizdžiai byloja, kad originalios neolotyniškos poezijos rašymas net Naujųjų laikų autoriams, turint galvoje jų lotynų kalbos mokėjimo lygį, nebuvo toks jau paprastas dalykas ir įvairi pagalbinė literatūra buvo tiesiog reikalinga. Gavęs daugiau laiko ir geresnes sąlygas, 1582 m. Hermannas sukūrė

⁴³ [Daniel Hermann], *Musae Marti coniunctae ex regiis ad captam Polociam castris missae [...]*, Vratislaviae: Ioannes Scharffenberg, 1579. Knyga yra internete: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/27369/edition/24741/content>. Kūrinėlis dar kartą buvo perspausdintas pomirtiniame Hermanno kūrybos rinkinyje 1615 m. (žr. *Danielis Hermanni Borussi secretarii regii poemata academica, aulica, bellica. Pars tertia continens bellica et miscellanea*, Rigae Livonum: Nicolaus Mollinus, 1615, p. [N4r–O3v]).

⁴⁴ Išlikusios Hermanno asmeninės bibliotekos knygos sulaukė atskiro dėmesio ir tyrimų (žr. Aija Taimiņa, „The Book Collection of Daniel Hermann, Poet, Diplomat and Civil Servant, as a Source for Biography and Cultural Studies = Книжное собрание поэта, дипломата и чиновника Даниэля Хермана как источник биографических и культуроведческих исследований“, in: *Amber in the History of Medicine. Proceedings of the International Conference = Янтарь в истории медицины. Материалы международной научной конференции*, Kaliningrad / Калининград: Музей янтаря, 2016, p. 245–265 / 276–297. Deja, autorė, nežinodama mūsų aptariamo Hermanno kūrinio, klysta teigdama: „We can assume that a coffer with books accompanied him during Stefan Batory’s military campaign to Moscovia, when Hermann as a representative of Danzig, as a record clerk and one of the secretaries to the King stayed at the leaguers (siege camp) at Polotsk and Sokol, and at Velikie Luki“ (*ibid.*, p. 257).

⁴⁵ 1614–1615 m. Rygoje po Hermanno mirties dviem tomeliais išleista jo poetinės kūrybos rinktinė rodo stulbinamą iki 1579 m. daugiausia hegzametrais parašytų eilių kiekį (žr. *Danielis Hermanni Borussi secretarii regii poemata academica, aulica, bellica*, Rigae Livonum: Nicolaus Mollinus, 1614–1615). Ši knyga taip pat yra internete.

ir išleido kur kas rimtesnį darbą – *Stepono žygiai prieš Maskvą (Stephaneis Moschovitica)*, kurį aptarsime vėliau.

Iki šiol nežinoma jokios Vilniaus akademijos studentų vardu paskelbtos knygos, kuri būtų buvusi skirta šiam istorijos įvykiui, nors išliko nemažas panašios proginės poezijos rinkinys, dedikuotas pirmam Stepono Batoro įžengimui į Vilnių 1579 m. kovo 2 d.⁴⁶ Nežinia, ar panašaus rinkinio nespėta parengti Steponui Batorui pergalingai sugrįžus į Vilnių jau 1579 m. spalio 4 d., ar jis tiesiog neišliko⁴⁷. Kartu reikia paminėti, kad Steponui Batorui 1579 m. lapkričio 21 d. įžengiant į Varšuvos Šv. Jono bažnyčią garsus lenkų humanistas ir dvasininkas, Varšuvos prepozitas Andrius Nideckis (1522–1587), pasakė sutikimo kalbą, išleistą tais pačiais 1579 m. Krokuvoje⁴⁸. Pati kalba, *encomium* principu sukonstruota *oratio gratulatoria*, neturi nors kiek reikšmingesnių istorinių realiųjų pėdsakų, todėl svarbi nebent prozinės retorikos tyrėjams⁴⁹. Kalba buvo palydėta žinomo XVI a. lenkų poeto Andriaus Trzecieckio (prieš 1530 – po 1584) hegzametrais parašytu kreipimusi į Steponą Batorą, kuriame poetas, įsiteikdamas valdovui, teigė, kad „varžydamiesi tarpusavyje istorikai, oratoriai ir šventieji poetai liaupsina tavo šlovę“ (*certatimque tuae celebrant praeconia famae / historici atque oratores sacrique poetae*)⁵⁰. Netolima ateitis parodė šių žodžių pagrįstumą, nes iš karto po žygio pasipylė didesnių ir mažesnių Polocko žygiui skirtų poetinių kūrinijų.

Chronologiškai antras Polocko žygiui skirtas poetinis kūrinys pasirodė 1580 m. sausį ar vasarį Varšuvoje. Tai „Odė apie Polocko užėmimą“, kurią

⁴⁶ *Gratulationes serenissimo ac potentissimo principi Stephano I regi Poloniae et magno duci Lituaniae [...] decretae et in fortunatissimum SRM suae Vilnae adventum scriptae anno Domini 1579*, Vilnae: Ioannes Słęcki, 1579. Knyga yra internete: https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/islandora/object/kolekcijos%3AVUBo1_000427623#00001.

⁴⁷ Yra žinoma, kad Akademijoje ta proga buvo surengtas iškilmingas vaidinimas (žr. Jerzy Kowalczyk, „Triumf i sława wojenna „all’antica“ w Polsce XVI w.“, in: *Renesans. Sztuka i ideologia*, redaktor Tadeusz S. Jaroszewski, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976, p. 323).

⁴⁸ *Andreae Patricii Nidecki praepositi Varsoviensis ad Stephanum regem Poloniarum inclytum gratulatio habita totius cleri Varsoviensis nomine ob victoriam Polocensem de Moscovitis*, Cracoviae: Lazarus, 1579. Knyga yra internete: <https://polona.pl/item/andr-patricii-nidecki-ad-stephanvm-regem-poloniarvm-inclytvm-gratulatio-habita,NjgyMzY5NDI/3/#item>.

⁴⁹ Ji neseniai perleista, pakomentuota ir išversta į lenkų kalbą (žr. Andrzej Patrycy Nidecki, *Trzy mowy gratulacyjne z okazji zwycięstwa nad Moskwiczinami*, opracował Bartosz Awianowicz, (*Biblioteka Dawnej Literatury Popularnej i Okolicznościowej*, t. 26), Warszawa: Wydawnictwo Sub Lupa, 2016).

⁵⁰ *Ibid.*, p. [Av].

parašė garsusis lenkų poetas Janas Kochanowskis⁵¹. Ją sudaro 25 strofos, parašytos alkajiniu metru. Yra žinoma, kad 1580 m. sausio pradžioje kūrinių užsakė sukurti pats Lenkijos karalystės kancleris Janas Zamoyskis. Poetas turėjo sukurti labai greitai ir ypač nepalankiomis gyvenimo aplinkybėmis (neseniai mirė jo duktė). Suprasdamas, kad pageidaujamu terminu didesnės apimties kūrinio sukurti negalės, lenkų poetas panaudojo *strategema poeticum*: atsisakęs herojinio metro, labiausiai tinkančio panašioms istorijos įvykiams įamžinti stambesnės formos (poemos, epo) kūrinuose, jis nutarė greitai patenkinti užsakovo norą ir paveikti tikslinę skaitytojų auditoriją savo išmone, tad virtuoziško reikalaujančiu alkajiniu metru sukūrė 100 eilučių apimties lyrinio pobūdžio odę, kuri gali būti vertinama tik literatūrinių inspiracijų ir imitacijų (sekimų) kontekste, nes sulig lyrikos tikslu siekia ne atspindėti aprašomą įvykį, o paveikti, sujaudinti skaitytoją. Odė prasideda įprastu kreipimusi į Mūzą Melpomenę, kad paimtų į rankas lyrą ir apdainuotų karalių Steponą Batorą (eil. 1–12). Toliau kuriamas idealizuotas Batoro paveikslas, Batoro, nelinkusio į prabangą ir dykinėjimą, o siekiančio neva net paaukoti gyvybę pelnant šlovę (eil. 13–24). Išsigandęs tokio vyro būdo, maskvėnas Ivanas IV esą nepriėmė iššūkio susikauti ir pabėgo toli į šiaurę (eil. 25–32). Šis fikcinis pabėgimas sustiprinamas pirmu ilgu palyginimu (eil. 33–40). Toliau seka strofa, „įdaryta“ konvenciniais žodžiais apie ugnies ir kardo siautėjimą visur, kur tik karalius pasirodydavo su savo pajėgomis (eil. 41–44), iš karto pratęsta antru ilgu palyginimu (eil. 45–52). Antroji odės dalis prasideda Polocko, kaip gerai įtvirtintos pilies, paminėjimu (eil. 53–56) ir pirmą kartą nurodo į istorijos realijas – įkyrias vasaros liūtis, trukdžiusias apsupties veiksams (eil. 57–68). Toliau poetas pasitelkia įprastą Antikos poetų triuką – kalba apie gamtos ženklą, neva pranašaujantį ateities įvykius: po liūčių vos prašvitusi saulė tapo maskvėnams bloga lemiančiu ženklu (eil. 69–72), o nugalėtojams pakėlė ūpą (eil. 73–80). Galiausiai odė baigiama grįžtant prie kreipimosi į tą pačią Mūzą – Melpomenę raginama netylėti, kaip buvo paimta pilis ir kaip Polockas po 19 (!) metų buvo išplėštas iš žiauraus priešų rankų, aišku, nenugalimo Batoro dėka (eil. 81–100).

⁵¹ *De expugnatione Polottei ode Ioannis Kochanovii*, Varsaviae: sine typ. [Walenty Łapka], 1580. Knyga yra internete: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/396858/edition/309016/content?>

Mūsų nuomone, lenkų literatūros tyrėjai pastaruoju metu pernelyg su-reikšmina ši Kochanowskio kūrinį⁵², neatsižvelgdami į kitų Polocko žygio tema parašytų kūrinių kontekstą. Kartu su lotynišku variantu Kochanowskis tuo pat metu sukūrė ir perpus trumpesnę lenkišką odės versiją⁵³. Joje vyrauja tie patys Stepono Batoro liaupsinimo ir Ivano IV menkinimo akcentai. Mūsų aptariamame neolotyniškosios kūrybos kontekste ji verta dar mažiau dėmesio.

Be Bazilijaus Hiacintijaus *Panegirikos*, vėlesniais metais pasirodė dar du apimtimi ir užmoju reikšmingi kūriniai, kuriuose 1579 m. Polocko žygiui skir-tas atskiras dėmesys. Pirmasis – tai jau minėto Danieliaus Hermanno dviejų knygų, arba giesmių, poema *Stepono žygiai prieš Maskvą (Stephaneis Moscho-vitica)*, 1582 m. išspausdinta Gdansko spaustuvininko Jakobo Rhodės⁵⁴. Šios knygos prakalboje į Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės senatorius Hermannas, turėdamas prieš akis Antikos epų kūrėjų pavyzdį, pla-čiai aptarė ir išdėstė savo ambicingą tikslą – eilėmis, t. y. hegzametru, sukurti istoriografinį [!] veikalą apie Stepono Batoro karus su Ivanu IV. 1582 m. pasi-rodžiusi knyga apėmė tik du pirmuosius – 1579 m. ir 1580 m. – žygius. Poetas buvo pradėjęs rašyti ir trečiąją knygą, kuri turėjo apimti 1581 m. Pskovo kam-paniją, bet dėl nežinomų priežasčių nebaigė (sukūrė iš viso tik 187 eilutes)⁵⁵. Šiaip ar taip, tai yra didelės apimties poema: 1-ąją knygą sudaro 777, o antrą-ją – net 1387 eilutės. Pirmoji knyga, arba giesmė, apima 1579 m. Polocko, o antroji – 1580 m. Velikije Lukų žygio įvykius ir baigiasi Zavoločjės tvirtovės paėmimu 1580 m. spalio 23 d., Stepono Batoro grįžimu į Vilnių ir prie Veli-kije Lukų kritusio Lenčycos seniūno Kristupo Rozdraževskio (Rozdrażewski, 1547–1580) laidotuvėmis Šv. Jono bažnyčioje. Savaimė suprantama, kad šia-

⁵² Jakub Niedźwiedź, „Źródła, konteksty i okoliczności powstania *Ody o zdobyciu Połocka* Jana Kochanowskiego, in: *Terminus*, t. 18, Nr. 4 (41), Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2016, p. 359–400. Tas pats tekstas pakartotas minėtoje šio autoriaus monografijoje.

⁵³ *Piesni trzy Jana Kochanowskiego. O wzięciu Połocka [...]*, w Warszawie: sine typ. [Walenty Łapka], 1580. Knyga yra internete: <https://polona.pl/item/piesni-trzy-iana-kochanov-skiego-o-wzieciu-polocka-o-statecznym-sludze-r-p-o-vczciwey,Mzc2OTY3Ng/o/#info:metadata>.

⁵⁴ Daniel Hermann, *Stephaneis Moschovitica, sive de occasione, causis, initiis et progressibus belli [...] libri duo priores*, Gedani: Iacobus Rhodus, 1582.

⁵⁵ Trečioji knyga, kiek jos spėta parašyti, buvo paskelbta minėtame pomirtiniame Hermmano poezijos rinkinyje (žr. *Danielis Hermanni Borussi secretarii regii poemata academica, aulica, bellica. Pars tertia continens bellica et miscellanea*, Rigae Livonum: Nicolaus Mollinus, 1615, p. [M3v–N3r].

me straipsnyje išsamiai peržvelgti visą Hermanną poemą nėra galimybės. Mus labiausiai domina, kaip jis perteikė 1579 m. Polocko žygio įvykius.

Galima tvirtai teigti, kad Hermannas, kaip jau įrodyta, savo akimis irgi nematęs apgulties eigos, o tik jos rezultata, daugiausia rėmėsi minėtais trimis oficialiais spausdintais 1579 m. žygio šaltiniais (žr. poskyrį „Oficialūs spausdinti šaltiniai“). Tai lėmė, kad sulig užsibrėžtu istoriografo-poeto tikslu jis iš pradžių duoda platesnį įvykių kontekstą, referuodamas ir ankstesnes, ir tiesiogines karo priežastis; remdamasis daugiausia *Edictum Suiense ad milites*, išdėsto įtampas, kilusias diplomatiniuose santykiuose tarp Stepono Batoro ir Ivano IV. Gerą Hermanną apsiskaitymą liudija Vilniaus įkūrimo legendos ir Gedimino sapno įterpimas pristatant legendinę Radvilų genealogiją (eil. 251–278, p. B2r). Visas Polocko žygis kartu su pilies paėmimu aprašytas – kaip ir Bazilijaus Hiacintijaus *Panegirikos* atveju – daugiausia remiantis *Edictum regium de supplicationibus*. Skirtumas tik tas, kad būdamas „įvykio vietoje“ Hermannas turėjo galimybę iš pirmųjų lūpų sužinoti kai kurias apgulties smulkmenas, kurias mikliai įpynę į tekstą. Pavyzdžiui, jis mini vengrų pėstininkų rotmistro Michály Vadaso mirtį ir jo palaidojimą Vilniuje (eil. 335–352, p. B3v). Nenutyli vokiečių pėstininkų aplaidaus elgesio stovykloje, pasibaigusio sėkmingu pilies gynėjų išpuoliu ir paėmimu belaisvių, kurių nukankintus kūnus Hermannas, įžengęs į pilies teritoriją, matyt, matė savo akimis arba bent girdėjo liudininkų pasakojimą (eil. 353–394, p. B3v–[B4v]). Gana plačiai aprašo nekilmingo lenkų kario, kuris, perplaukęs Polotos upę, pirmas padegė Polocko pilies sienas, žygdarbį ir bajorystės suteikimą už tai (eil. 449–468, p. Cv–C2r). Tuo iš esmės ir baigiasi paties Polocko atgavimo aprašymas. Didelę pirmosios knygos dalį (eil. 469–777) Hermannas skyrė aprašyti, kaip buvo atgautos mažesnės šalia Polocko pastatytos pilaitės (Turovia, Sokolas, Suša ir Neščerda). Dauguma šio pasakojimo faktografijos perimta iš minėto oficialaus pranešimo *Rerum post captam Polotiam contra Moscum gestarum narratio (Tolesnių (karo) veiksmų prieš maskvėną, paėmus Polocką, išdėstymas)*, ypač turint galvoje, kad 1579 m. spalio 4 d. Hermanas su karaliumi jau, matyt, buvo Vilniuje (spalio 7 d. Vilniuje išspausdino minėtą savo proginį kūrinį), o Suša, kurios paėmimui skirta nemažai vietos, buvo priversta pasiduoti kaip tik 1579 m. spalio 6 d. Grįždamas į Vilnių, Hermannas savo akimis turėjo regėti karaliaus sutikimo iškilmes, kurias jam surengė Vilniaus miestas (eil. 709–718, p. D2v). Su Hermanną buvimu Lietuvoje reikia sieti ir jo tiesiogines žinias

apie Stepono išvykimą į Vilniaus į Gardiną, Kasparo Bekešo mirtį Gardine ir jo kapo vietą Vilniuje (eil. 723–758, p. D3r–v).

Į pirmąją knygą Hermannas įterpė, mažai pakeitęs ir praplėtęs, atskiras jau minėtos giesmės, parašytos Jokūbo Monau vedų progą, dalis, būtent:

<i>Musae Marti coniunctae</i> (eil.)	<i>Stephaneis</i> (kn. 1, eil.)
1–12: Austriacis postquam nuper digressus ab oris [...] Iam victum et fractum nequicquam flumen agentem	41–54 (p. Ar–v): Austriacis quando fueram digressus ab oris [...] Iam victum et fractum nequicquam flumen agentem
15–25: Arx quoque aperta fuit fumans radicibus imis [...] Non pleno tetigit. Nec solos venit in hostes	420–434 (p. Cr–v): Arx incensa fuit fumans radicibus imis [...] Non pleno tetigit. Nec solos contigit hostes
32–63: Exitus. Hic miles furiis accensus et ira [...] Occidit hostis atrox, domus occidit, occidit ignis	561–567, 570–572, 582–608 (p. C3v–4v): Attollitque animos Furiisque accensus et ira [...] Occidit hostis atrox, domus occidit, occidit ignis

1582–1583 m. sandūroje tas pats Gdansko spaustuvaininkas Jakobas Rhodė išspausdino dar vieną Stepono Batoro karams su Ivanu IV skirtą poetinį kūrinį – iš Silezijos kilusio ir iki šiol mažai žinomo Samuelio Wolffo (1549–1591) eleginiu metru parašytą *Stepono Pirmojo žygį prieš didįjį Maskvos kunigaikštį Ivaną Vasiljevičių*⁵⁶. Ši poema kai kuo panaši į Hermanno kūrinį, o kai kuo – skiriasi. Abu autoriai vienija tas pats noras aprašyti visus Stepono Batoro karus prieš Ivaną IV. Wolffas tai sugebėjo padaryti iki galo – jo poema apima ir 1581 m. Pskovo kampaniją. Tiesa, kūrinys gerokai trumpesnis. Pavyzdžiui, Polocko žygio aprašymas (kartu su vėliau atgautų pilaičių istorija) sudaro tik 430 eilučių. Jei prie jų pridėtume ir istorinio fono pristatymą (108 eilutės), sąlyginės pirmos knygos, arba giesmės⁵⁷, apimtis yra iš viso 538 eilutės (Hermanno kūrinio – 777, Bazilijaus Hiacintijaus *Panegirikos* – 859 eilutės).

⁵⁶ Samuel Wolff, *Stephani Primi serenissimi Poloniae regis et magni Litanorum ducis etc. adversus Iohannem Basilidem, magnum Moscoviae duce, expeditio carmine elegiaco descripta...*, Dantisci: Iacobus Rhodus, 1582–1583. Knyga yra internete: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/348376/edition/287323/content>.

⁵⁷ Pats poetas savo kūrinį pavadino tik vienaskaitos forma – *expeditio*, t. y. žygis, ir poemos viduje 1579–1581 m. Stepono Batoro karines kampanijas vadino *expeditio prima, secunda, ultima*.

Ir Hermanną, ir Wolffą taip pat vienija noras pradėti savo pasakojimą istoriografiškai pristatant karo priežastis. Kaip Bazilijus Hiacintijus ir iš dalies Hermannas, Wolffas Polocko žygio savo akimis taip pat nematė, todėl, kaip pats pripažįsta dedikaciniame eilėraštyje, skirtame Steponui Batorui, rėmėsi daugiausia spausdinta medžiaga (t. y. minėtaisiais oficialiais pranešimais) ir patikimais žodiniais liudijimais (*Carmina me Phaebus scribere pauca iubet. / Pauca, sed ex variis veraciter eruta scriptis / et mihi non dubia significata fide*)⁵⁸. Hermanno kūrinys buvo nebaigtas, o Wolffas ne tik apžvelgė 1581 m. Pskovo kampaniją, bet tarytum kokį pabaigos akcentą, arba savotišką priedą, pridėjo dar ir 194 eilučių padėkos giesmę, kurioje kaip įmanydamas liaupsino Steponą Batorą (*Gratulatio de victoria feliciter parta*).

Galiausiai tais pačiais 1582 m. Krokuvoje pasirodė nedidelė jau minėto Andriaus Trzeciackio giesmė „Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono I triumfas prieš Maskvą“⁵⁹, parašyta 1582 m. sausio 15 d. Zapolio Jame sudarytų paliaubų proga ir glaustai apžvelgianti visą Stepono Batoro ir Ivano IV priešpriešos istoriją. Visam Polocko žygiui joje skirta vos 30 eilučių (eil. 45–73, p. Aiiir–v), daugiausia kalbama net ne apie paties Polocko, o aplinkinių pilaičių atgavimą.

1582 m. Pranciškaus Gradovskio (Gradausko) Vilniuje paskelbtas jau minėtas *Žygis prieš Maskvą* atveria visą virtualią lietuvių poetų kūrinų, kuriais siekta atsverti lenkų pretenzijas „uzurpuoti“ 1579–1581 m. pasiektų pergalių laurus vien Lenkijos pusei. Šie kūriniai gerai žinomi, daugybę kartų aptarti ar bent minėti daugelio mokslininkų straipsniuose, studijose ir monografijose, todėl prie jų ilgiau nesustosime. Trumpai konstatuosime, kad Bazilijaus Hiacintijaus *Panegirika* yra chronologiškai pirmas vien 1579 m. Polocko žygiui skirtas kūrinys, nes visuose kituose LDK poetų paskelbtuose kūrinuose šis žygis lieka plačiau aprašomų įvykių paraštėje galbūt dėl to, kad Radvilų giminės atstovai prie Polocko nepasižymėjo kažkokiais ypatingais žygdarbiais⁶⁰.

⁵⁸ *Ibid.*, p. [A2v].

⁵⁹ Andreas Tricesius [Trzeciacki], *Triumphus Moscoviticus serenissimi principis ac domini Stephani I divina favente clementia Poloniae regis, magni ducis Lituaniae etc. invictissimi...*, Cracovia: Lazarus, 1582. Knyga yra internete: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/8950/edition/8071/content>.

⁶⁰ Pavyzdžiui, Gradovskio poemoje Polockas minimas vos du kartus (eil. 13 ir 746), Jonas Radvanas savo *Radviladoje* apie šį žygį labai trumpai užsimena tik pačioje poemos pabaigoje, o Andrius Rimša, visai liaupsindamas Kristupo Radvilo Perkūno žygius prieš maskvėnus,

Grįžtant prie Bazilijaus Hiacintijaus *Panegirikos* Hermanno, Kochanowskio, Trzecieckio ir Wolffo kūrinių kontekste, pasakytina, kad skiriamasis jos bruožas – akivaizdus siekimas, iškelus paties Stepono Batoro nuopelnus, pirmiausia pabrėžti Lietuvos didikų indėlį atgaunant Polocką. Tai buvo nelengvas uždavinys, nes Lenkijos Karalystės išdo finansuotos ir asmeninės lenkų ponų prie Polocko atvestos pajėgos sudarė maždaug pusę visos kariuomenės⁶¹. Kaip pavyzdį pateikiame Hiacintijaus ir Wolffo kūrinuose sudarytą didikų, su savo lėšomis nusamdytais kariais atvykusių į karo stovyklą, sąrašą, kad būtų matyti, kur dedami akcentai.

Hiacintijus (eil. 285–383, 419–434)	Wolffas (p. B1v–B2r)
Lietuvos didikai	
Mikalojus Radvilas Rudasis su sūnumis Mikalojumi ir Kristupu (Perkūnu)	Mikalojus Radvilas Rudasis ir Kristupas Radvilas Perkūnas
Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis	
Albrechtas Radvilas	
Jonas Kiška	
Jonas Hlebavičius	
Steponas Zbaraskis	Steponas Zbaraskis
Eustachijus Zbaraskis	
Mikalojus Dorohostaiskis	
Laurynas Vaina	
Konstantinas Ostrogskis (Ostrogiškis)	
Eustachijus Tiškevičius	
Jonas Chodkevičius	
Sapiegos	Mikalojus Sapiega, Minsko vaivada
NN Astikas	
Mikalojus Tolvaiša (Talvošas)	
Mikalojus Sluška	

aprašydamas Polocko kampaniją, visą dėmesį sutelkė į savo patrono mėginimą (beje, pasibaigusį nesėkme) užimti Sokolo pilaitę (žr. Andrzej Rymysz, *Δεκετηρος ακροαμα, to jest Dziesięćcrocna powieść wojennych spraw...*, w Wilnie: Daniel Łęczycki, 1585, p. 12–17, eil. 247–362; cituojame iš: *Miscellanea Staropolskie*, t. 4, (*Archiwum Literackie*, t. 16), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1972. Dabar šis tomas yra internete: http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Archiwum_Literackie/Archiwum_Literackie-r1972-t16/Archiwum_Literackie-r1972-t16-s1-351/Archiwum_Literackie-r1972-t16-s1-351.pdf

⁶¹ Henryk Kotarski, „Wojsko polsko-litewskie podczas wojny inflanckiej 1576–1582...“, p. 102.

Aleksandras Polubinskis	
Aleksandras Pronskis	
Šemetos	
Solomereckiai	
	Slucko kunigaikštis Jurgis Olelkaitis
	Filonas Kmita, Oršos seniūnas
Lenkijos didikai	
Jonas Zamoyskis	Jonas Zamoyskis
Mikalojus Mieleckis	Mikalojus Mieleckis
	Jonušas Zbaraskis, Braclavo vaivada
	Andrius Firlejus, Liublino kaštelionas
	Mikalojus Firlejus, Biečo kaštelionas
	Severinas Boneris, Rabštynio seniūnas
	Jonas Zborovskis, Gniezno kaštelionas
	Stanislovas Tarnovskis, Sandomiežo kaštelionas
	Kristupas Rozdraževskis
Prūsijos kunigaikštis Jurgis Frydrichas iš Ansbacho	

Ir kitose poemos vietose vilnietis poetas stengiasi, apeidamas lenkus, pirmaisia iškelti Lietuvos didikų ir pareigūnų (pavyzdžiui, Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilo Juodojo, LDK didžiojo išdininko Teodoro Skumino Tiškevičiaus, Oršos seniūno Filono Kmitos, Žemaitijos kašteliono Mikalojaus Tolvaišos, Mikalojaus Kristupo Radvilo Našlaitėlio) indėlį į pergalę, primena tik Lietuvos istorijos faktus (Lietuvos didikų kunigaikščių Vytauto, Algirdo, Jogailos, 1514 m. Oršos, 1564 m. Ulos mūšių, 1535 m. Starodubo pilies, 1561 m. Tarvastu tvirtovės Livonijoje atgavimo minėjimas ir kt.). Tokiu savotišku „lietuvišku patriotizmu“ Bazilijus Hiacintijus smarkiai išsiskiria ir iš lenkų Kochanowskio bei Trzecieckio, ir iš vokiečių Hermanno bei Wolffo, kurių kūrinuose lietuviai visada yra Stepono Batoro, lenkų ir net vengrų šešėlyje.

Literatūrinio požiūriu visi trys pagrindiniai Polocko žygio dainiai (Hiacintijus, Hermannas, Wolffas) parodė daugmaž vienodą lygį: sekdami priimtomis neolotyniškosios kūrybos taisyklėmis, visi pasirinko deramą tokiems įvykiams perteikti metrą (hegzametą arba eleginį distichą), kiekvienas pagal savo supratimą ir turimus šaltinius savaip dėstė įvykių eigą, visi pademonstravo gerą

Antikos autorių išmanymą ir sugebėjimą jais remtis. Visi trys kūriniai nėra literatūros šedevrai ir niekada jais netaps, bet visiškai atitinka XVI a. antrosios pusės neolotyniškosios kūrybos kontekstą ir tendencijas.

Abibendrinami teigiame, kad Bazilijus Hiacintijus, net būdamas toli nuo tėvynės ir turėdamas labai ribotą faktografinę medžiagą, anksčiau už visus sugebėjo sukurti ir paskelbti nemažos apimties poemą, kuri iki šiol yra vienintelis Vakarų Europoje išleistas poetinis kūrinys, skleidęs užsienyje žinią apie Polocko atgavimą. Turint galvoje humanistinio išsilavinimo lenkų didikų ir kitų tautybių asmenų persvarą Stepono Batoro aplinkoje (pirmiausia Lenkijos Karalystės kanceliarijoje), taip pat visiškai nelygias institucines, organizacines ir finansines galimybes skleisti žinią Vakarų Europoje apie įvykius tolimajame Rytų Europos kampe (geriausiai tai įrodo Stanislovo Pacholovieckio žemėlapių rengimo ir publikavimo istorija), asmeninis Bazilijaus Hiacintijaus ryžtas ir sugebėjimas tapti pirmuoju Polocko atgavimo dainiumi užsienyje yra dėmesio ir įvertinimo vertas dalykas.

IŠVADOS

1580 m. Paduvoje pasirodžiusi Bazilijaus Hiacintijaus *Panegirika Polocko sugriovimo proga* yra apskritai pirmoji knyga, kurią dabartinės Italijos teritorijoje parašė ir išleido lietuvis – Vilniaus miestietis. Apie kūrinio sukūrimo aplinkybes, neišlikus jokių kitų šaltinių, galima spręsti remiantis tik paties autoriaus žodžiais dedikacijoje. Joje poetas mini, kad žinių apie 1579 m. Polocko žygio eigą jam teikė draugų iš Lietuvos rašyti laišakai, į Italiją atvykusių keliautojų gyvy pasakojimai, taip pat kažkokie „raštai“.

Panegirikos autorius turėjo po ranka ir daugiausia rėmėsi oficialiu spausdintu 1579 m. Polocko kampanijos šaltiniu – *Edictum regium de supplicationibus ob rem bene adversus Moschum gestam (Karaliaus potvarkiu dėl šv. Mišių (laikymo) už pasiektą pergalę prieš maskėną)*. Kitus šaltinius sudarė minėti draugų atsiųsti laišakai, informuojantys apie 1579 m. žygio aplinkybes; prie šių laiškų turėjo būti pridėta ir tam tikros rankraštinės medžiagos, pavyzdžiui, LDK didikų, savo lėšomis nusamdžiusių kareivių ir atvedusių juos į karo stovyklą, sąrašas, poemoje užimantis daugiau nei 100 eilučių. Paskutinę šaltinių grupę sudarė paties poeto tiesioginės žinios apie asmenis ir faktus,

kurie nesusiję su Polocko žygio istorija, bet vykusiai įpinti į poemą. Apibendrinant Bazilijaus Hiacintijaus pasitelktus šaltinius ir jų panaudojimą: jokių nežinomų šaltinių ir faktų, kurie išsamiau nušviestų 1579 m. Polocko žygio istoriją, jis nepanaudojo ir nenurodė, bet tokio tikslo pats poemos autorius sau ir nekėlė. Pagrindinis uždavinys, kurį jis užsibrėžė, buvo išgarsinti karalių Steponą Batorą ir savo tėvynę Lietuvą.

Kūrinio struktūros ir atskirų jos segmentų lygmenyje senovės Romos epikais ir kitais dainiais sekta nedaug. Iš jų perimtas tradicinis Gando motyvas, Gando, visam pasauliui pranešančio apie pasiektą pergalę prieš maskvénus, keletą kartų nuskamba kreipimasis į Mūzas. Senovės Romos epikų ir kitų autorių pavyzdžiu perimtos konvencionalios adhortacinės kalbos. Remiantis Antikos poetais, įvestas upės deivių neredžių sveikinimas. Su epikais, ypač Vergilijumi, sietinas krikščioniška dvasia perteiktas dievų įsikišimas gelbstint žygio dalyvius nuo mirtino pavojaus, Stepono Batoro sapno, pranašaujančio būsimą kovą, įterpimas. Visa tai įvairiais variantais randama senovės Romos epikų kūrinuose.

Didžiausia senovės Romos poetų įtaka pastebima poemos leksiniame lygmenyje. Bazilijus Hiacintijus rėmėsi daugiausia visų lotyniškais hegzametrais kūrusių poetų etalonu – Vergilijumi, ypač jo *Eneida*. Vilniečio kūrinys persmelktas romėnų poeto žodžių, ypač tai ryšku antroje poemos pusėje, kai faktinės istorinės medžiagos stygių autorius stengiasi kompensuoti pasitelkdamas vis daugiau šio senovės Romos dainiaus leksikos.

Analizuojama poema buvo nevienintelis poetinis kūrinys, skirtas įamžinti Polocko atgavimą. Kiti du apimtinai ir užmoju reikšmingi kūriniai buvo išleisti 1582–1583 m. – tai Danieliaus Hermano *Stepono žygiai prieš Maskvą* ir Samuelio Wolffo *Stepono Pirmojo žygis prieš didįjį Maskvos kunigaikštį Ivaną Vasiljevičių*. Abu šiuos autorius vienija noras aprašyti visus Stepono Batoro karus prieš Ivaną IV. Wolffas tai sugebėjo padaryti iki galo – jo poema apima ir 1581 m. Pskovo kampaniją. Ir Hermannas, ir Wolffas Polocko žygyje nedalyvavo, todėl kaip ir Bazilijus Hiacintijus taip pat rėmėsi daugiausia oficialia spausdinta informacija – minėtu *Karaliaus potvarkiu*.

Literatūrinio požiūriu visi trys pagrindiniai Polocko žygio dainiai (Hiacintijus, Hermannas, Wolffas) parodė daugmaž vienodą lygį. Visi trys kūriniai nėra literatūros šedevrai ir niekada jais netaps, bet visiškai atitinka XVI a. antrosios pusės neolotyniškosios kūrybos kontekstą ir tendencijas. Skiriamasis Bazilijaus Hiacintijaus kūrinio bruožas – akivaizdus siekimas, iškelus paties

Stepono Batoro nuopelnus, pirmiausia pabrėžti Lietuvos didikų indėlį atgaujant Polocką, taip bent kiek atsveriant artimiausios Stepono Batoro aplinkos gerai organizuotą lenkų ginklo pergalės garsinimą. Asmeninis Bazilijaus Hiacintijaus ryžtas ir sugebėjimas tapti pirmuoju Polocko atgavimo dainiumi užsienyje yra dėmesio ir įvertinimo vertas dalykas.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas = *Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sexti decimi*, sudarė / concinnaverunt Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini ab anno 1566 ad annum 1600. [Vol. IV.3] (1576–1590)*, a cura di Elda Martellozzo Forin, Roma-Padova: Editrice Antenore, 2008.
- Akta Metryki Koronnej co ważniejsze z czasów Stefana Batorego (1576–1586)*, wydał Adolf Pawiński, (*Źródła Dziejowe*, t. 11), Warszawa: Gebethner i Wolff, 1882.
- ANTANAVIČIUS DARIUS, „Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 3, Vilnius: Versus aureus, 2011, p. 111–129; t. 4, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 133–155.
- ANTANAVIČIUS DARIUS, „Kas buvo *Basilius Hyacinthus Vilnensis*, parašęs *Panegyricus in excidium Polocense* (1580)? Tapatybės atribucijos bandymas“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 47, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 101–122.
- ANTANAVIČIUS DARIUS, „Pirmasis kaunietis – spausdintos knygos autorius“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 45: *Reformacija ir senoji Lietuvos raštija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, p. 39–79.
- BOJERIS LAURENCIJUS, *Karolomachija*, iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, Vilnius: Vaga, 1992.
- I. A. Caligarii nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta 1578–1581*, ed. Ludovicus Boratyński, (*Monumenta Polonica Vaticana*, t. 4), Cracoviae: Academia Litterarum Cracoviensis, 1915.
- [CLAUDIANUS CLAUDIUS], *Hoc volumine haec continentur: Claudii Claudiani In Rufinum...*, Florentiae: Haeredes Philippi Iuntae, 1519.
- DOPIERAŁA KAZIMIERZ, *Stosunki dyplomatyczne Polski z Turcją za Stefana Batorego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.
- DZIĘGIELEWSKI JAN, „Dzieło dziejopisarskie przedmiotem debaty sejmów w czasie trzeciego bezkrólewia“, in: *Z Badań nad Księżką i Księgozbiorami Historycznymi*, t. 9, Warszawa, 2015, p. 187–198.
- Edictum regum de supplicationibus ob rem bene adversus Moschum gestam* [variae editiones].

- Edictum regium Svirensis ad milites, ex quo causae suscepti in magnum Moscoviae ducem belli cognoscentur* [variae editiones].
- FRATA GIOVANNI, *Panegirico nel felice dottorato dell' illustre et eccell.mo sig. Giosepe Spinelli, digniss. rector de legisti [...], stampato in Padoa per Lorenzo Pasquati, 1575.*
- FRATA IOANNES, *Panegyricus, sive carmina a praeclaris viris edita pro laurea doctoratus corona illustris ac excellentissimi Iosephi Spinelli, Patavinae iuristarum academiae rectoris atque equitis dignissimi...*, [Padova: Lorenzo Pasquato, 1575?].
- FRISCH MAGNUS, „Daniel Hermann – a Well-Travelled Prussian Humanist and His Poetic Work in Riga“, in: *Letonica. Humanitāro zinātņu žurnāls*, Nr. 30: *The Riga Humanists and Beyond*, Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2015, p. 44–56.
- GRADAUSKAS PRANCIŠKUS, „Žygis prieš Maskvą“, iš lotynų kalbos vertė ir komentarus parašė Eugenija Ulčinė, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 47, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 289–322.
- GRADOVIUS MARTINUS = GRADOVSKIS MARTYNAS, „*Elegia de resurrectione Domini nostri Iesu Christi (1561)*“, parengė ir iš lotynų kalbos vertė Darius Antanavičius, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 45: *Reformacija ir senoji Lietuvos raštija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, p. 185–216.
- GRADOWSKI FRANCISZEK, *Hodoeporicon Moschicum = Wyprawa Moskiewska*, wydał Bartłomiej Czarski, przeł. Bartłomiej Czarski, Ariadna Masłowska-Nowak, (*Biblioteka Pisarzy Staropolskich*, t. 39), Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2011.
- Gratulationes serenissimo ac potentissimo principi Stephano I regi Poloniae et magno duci Lituaniae [...] decretae et in fortunatissimum SRM suae Vilnam adventum scriptae anno Domini 1579*, Vilnae: Ioannes Słęcki, 1579.
- HAUSMANN RICHARD, *Studien zur Geschichte des Königs Stephan von Polen*, Dorpat: Druck von H. Laakmann's Buch und Steindruckerei, 1880.
- HEIDENSTEINIUS REINHOLDUS, *De bello Moscovitico commentariorum libri sex*, Cracoviae: Lazarus, 1584.
- [HERMANN DANIEL], *Album amicorum* [mscr., s.a.: <http://www.alvin-portal.org/alvin/imageViewer.jsf?dsId=ATTACHMENT-0001&pid=alvin-record%3A102890&dswid=-5829>]
- [HERMANN DANIEL], *Danielis Hermanni Borussi secretarii regii poemata academica, aulica, bellica*, Rigae Livonum: Nicolaus Mollinus, 1614–1615.
- HERMANN DANIEL, *Musae Marti coniunctae ex regis ad captam Polociam castris missae...*, Vratislaviae: Ioannes Scharffenberg, 1579.
- HERMANN DANIEL, *Stephaneis Moschovitica, sive de occasione, causis, initiis et progressibus belli [...] libri duo priores*, Gedani: Iacobus Rhodus, 1582.
- HUSOVIANAS MIKALOJUS, *Raštai*, iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, Sigitas Narbutas, Eugenija Ulčinė, Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- KAPPELER ANDREAS, *Ivan Groznyj im Spiegel der ausländischen Druckschriften seiner Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte des westlichen Rußlandbildes*, Bern: Herbert Lang, 1972.
- KHUEN BREIDBACHIUS IOANNES, *Panegyris in electionem et creationem serenissimi principis ac domini domini Sebastiani Venerii, inclytæ Venetorum Reipublicae ducis,*

- anno a Christo nato 1577 die quidem 11 iunii electi et creati...*, Venetiis: Cornelius Arivabenus, 1577.
- KOCHANOWSKI IOANNES, *De expugnatione Polottei ode Ioannis Kochanovii*, Varsaviae: sine typ. [Walenty Łapka], 1580.
- KOCHANOWSKI JAN, *Carmina Latina = Poezja łacińska*, edidit = wydała Zofia Głombiowska, t. 1–3, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2008–2013.
- KOCHANOWSKI JAN, *Piesni trzy Jana Kochanowskiego. O wzięciu Połocka...*, w Warszawie: sine typ. [Walenty Łapka], 1580.
- KOŁODZIEJCZYK DARIUSZ, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania [etc.]*, Leiden–Boston: Brill, 2011.
- KOTARSKI HENRYK, „Wojsko polsko-litewskie podczas wojny inflanckiej 1576–1582. Sprawy organizacyjne [Część II:]“, in: *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. 17, s. 1, Warszawa, 1971, p. 51–124; [Część V:], in: *ibid*, t. 18, s. 2, Warszawa, 1972, p. 43–104.
- KOWALCZYK JERZY, „Triumf i sława wojenna „all’antica“ w Polsce XVI w.“, in: *Renesans. Sztuka i ideologia*, redaktor Tadeusz S. Jaroszewski, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976.
- Kronika z czasów króla Stefana Batorego 1575–1582*, wyd. Henryk Barycz, *Archiwum Komisji Historycznej = Collectanea ex Archivo Collegii Historici*, ser. 2, t. 3 (15), Kraków: Akademia Umiejętności, 1939.
- LUKŠAITĖ INGĖ, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažosioje Lietuvoje (XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis)*, Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- LUKŠAITĖ INGĖ, *Die Reformation im Großfürstentum Litauen und in Preußisch-Litauen (1520er Jahre bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts)*, übersetzt von Lilija Küstling und Gottfried Schneider, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2017.
- NEDZINSKAITĖ ŽIVILĖ, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs... Motiejaus Kazimiero SARBIEVIJAUS poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- [NIDECKI ANDREAS PATRICIUS], *Andreae Patricii Nidecki praepositi Varsoviensis ad Stephanum regem Poloniarum inclytum gratulatio habita totius cleri Varsoviensis nomine ob victoriam Polocensem de Moscovitis*, Cracoviae: Lazarus, 1579.
- NIDECKI ANDRZEJ PATRYCY, *Trzy mowy gratulacyjne z okazji zwycięstwa nad Moskwianami*, opracował Bartosz Awianowicz, (*Biblioteka Dawnej Literatury Popularnej i Okolicznościowej*, t. 26), Warszawa: Wydawnictwo Sub Lupa, 2016.
- NIEDŹWIEDŹ JAKUB, *Poeta i mapa. Jan Kochanowski a kartografia XVI wieku*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2019.
- NIEDŹWIEDŹ JAKUB, „Źródła, konteksty i okoliczności powstania *Ody o zdobyciu Połocka* Jana Kochanowskiego, in: *Terminus*, t. 18, Nr. 4 (41), Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2016, p. 359–400.
- RADVANAS JONAS, *Radviliada*, parengė, įvadą, komentarus, asmenų žodynėlį parašė ir iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas, Vilnius: Vaga, 1997.

Rendimento di gratie alla Maestà Divina ordinato dal serenissimo re di Polonia nelli suoi stati per lo buono successo di una impresa contro il Moscovita. Con gli avisi particolari del tutto diligentissimamente riferiti da diversi signori. Tradotto di Latino in volgare come cosa notabile e degna di essere veduta da ciascuno, in Bologna: Alessandro Benacci, 1579.

Rerum post captam Polotiam contra Moscum gestarum narratio [variae editiones].

RYMSZA ANDRZEJ, *Δεκετηρος ακροαμα, to jest Dziesięćroczna powieść wojennych spraw...*, w Wilnie: Daniel Łęczycycki, 1585.

STRYJKOWSKI MACIEJ, *Goniec cnoty do prawych szlachciców...*, w Krakowie: Maciej Wierzbęta, 1574.

STRYJKOWSKI MACIEJ, *Która przed tym nigdy światła nie widziała Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi...*, w Królewcu: Georg Osterberger, 1582.

ΤΑΙΜΙΝΑ ΑΙΙΑ, „The Book Collection of Daniel Hermann, Poet, Diplomat and Civil Servant, as a Source for Biography and Cultural Studies = Книжное собрание поэта, дипломата и чиновника Даниэля Хермана как источник биографических и культуроведческих исследований“, in: *Amber in the History of Medicine. Proceedings of the International Conference = Янтарь в истории медицины. Материалы международной научной конференции*, Kaliningrad / Калининград: Музей янтаря, 2016, p. 245-265 / 276-297.

TRICESIUS [TRZECIECKI] ANDREAS, *Triumphus Moscoviticus serenissimi principis ac domini Stephani I divina favente clementia Poloniae regis, magni ducis Lituaniae etc. invictissimi...*, Cracoviae: Lazarus, 1582.

ULČINAITĖ EUGENIJA, „Pranciškaus Gradausko „Žygis prieš Maskvą“ ir jo literatūrinis bei politinis kontekstas“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 47, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 281-288.

Viridarium poetarum tum Latino, tum Graeco, tum vulgari eloquio scribentium in laudem serenissimi atque potentissimi d. d. Stephani regis Poloniae... in duos libros divisum, Venetiis: ad signum Hyppogrifi, 1583.

WOLFF SAMUEL, *Stephani Primi serenissimi Poloniae regis et magni Litanorum ducis etc. adversus Iohannem Basilidem, magnum Moscoviae ducem, expeditio carmine elegiaco descripta...*, Dantisci: Iacobus Rhodus, 1582-1583.

ZAWADZKI KONRAD, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI-XVIII wieku. Bibliografia*, t. 1, Wrocław [i in.]: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977.

ZAWADZKI KONRAD, *Początki prasy polskiej. Gazety ulotne i seryjne XVI-XVIII wieku*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2002.

ДУБРОВСКИЙ ИГОРЬ, „Антонио Мартинелли. История взятия Полоцка польским королем Стефаном Баторием в 1579 году“, предисловие, подготовка текста и перевод И. В. Дубровского“, in: *Русский сборник. Исследования по истории России*, t. 21, Москва: Модест Колеров, 2017, p. 7-100.

ФИЛЮШКИН АЛЕКСАНДР, *Изобретая первую войну России и Европы. Балтийские войны второй половины XVI в. глазами современников и потомков*, (*Studiorum Slavicorum orbis*, t. 6), Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2013.

Basilius Hyacinthius' *Panegyricus* (Padua, 1580): Historical and Literary Sources and Contexts

Summary

Basilius Hyacinthius' *Panegyricus in excidium Polocense* (hereinafter *Panegyricus*) is the first book to have been written and published by a resident of Vilnius in the territory of present-day Italy. The aim of the paper is to determine the background of *Panegyricus* and the historical sources, which the author resorted to in writing the book, and to reveal its literary sources and influences.

In the absence of any other sources, the circumstances of the work's creation can only be inferred from the author's own words in the dedication. In it, he mentions that his information on the course of the 1579 Polotsk campaign was provided by his friends' letters from Lithuania, the vivid stories of travellers who had come to Italy, and by some 'writings'.

The author of the *Panegyricus* had at hand and relied mainly on the official printed source of the 1579 Polotsk campaign: 'The King's ordinance (on the celebration) of Holy Mass for the achieved victory over Muscovy' (*Edictum regium de supplicationibus ob rem bene adversus Moschum gestam*). Other sources included the aforementioned letters sent by friends and informing about the circumstances of the 1579 campaign; these must have been accompanied by some manuscript material, such as a list of the noblemen of the Grand Duchy of Lithuania, who hired soldiers at their own expense and brought them to the military camp; the list took more than 100 lines of the poem. The last group of sources consisted of the poet's own first-hand information about people and facts that, although unrelated to the story of the Polotsk campaign, were woven effectively into the poem. To sum up Basilius Hyacinthius' sources and their use, he did not use or indicate any unknown sources or facts that would shed more light on the history of the 1579 Polotsk campaign. The author of the poem, however, did not set such an aim to himself: his main task was to glorify King Stephen Bathory and his homeland Lithuania.

At the level of the structure of the work and its individual segments, there is little emulation of the ancient Roman authors of epics or other bards. The author took the traditional motif of Fame, the Fame that announces the achieved victory over Muscovy to the whole world; Muses are also addressed several times. Following the example of the ancient Roman epic and other authors, conventional adhortations were used. Based on the poets of Antiquity, the greeting of the Nereids, the goddesses of river, was also introduced. The intervention of the gods in a Christian spirit to save the warriors from mortal danger and the insertion of

the dream of Stephen Bathory foretelling the pending battle should be related to the epic authors, in particular Virgil. In different variations, all of this is found in the epics of ancient Rome.

The strongest influence of the classical Roman poets is observed at the lexical level of the poem. Basilius Hyacinthus relied mostly on Virgil, especially his *Aeneid*, as the benchmark for all poets writing in Latin hexameters. The work of the author from Vilnius is permeated with Virgil's words, especially in the second half of the poem, when the author tries to compensate for the lack of factual historical material by using more and more of the vocabulary of this ancient Roman bard.

The poem under analysis was not the only poetic work to commemorate the recapture of Polotsk. Two other works significant in their scope and ambition – Daniel Hermann *Stephaneis Moschovitica* and Samuel Wolff's *Stephani Primi serenissimi Poloniae regis et magni Lituavorum ducis etc. adversus Iohannem Basilidem, magnum Moscoviae ducem, expeditio carmine elegiaco descripta* (*The Campaign of Stephen the First against Ivan Vasilyevich, Grand Duke of Muscovy*) – were published between 1582 and 1583. Both authors were united in their desire to chronicle all of Stephen Bathory's wars against Ivan IV. Wolff succeeded in completing it: his poem includes the Pskov campaign of 1581.

Neither Hermann nor Wolff took part in the Polotsk campaign and, like Basilius Hyacinthus, relied mainly on official printed information – the aforementioned 'King's Ordinance'.

From the literary point of view, the three main bards of the march of Polotsk (Hyacinthus, Hermann, and Wolff) demonstrated more or less the same level. None of the three works is a literary masterpiece and will never be; nonetheless, they fully conform to the context and trends of neo-Latin writing of the second half of the sixteenth century. The distinctive feature of Basilius Hyacinthus' work is the transparent desire to emphasise the contribution of the Lithuanian nobility to the retaking of Polotsk, after having highlighted the merits of Stephen Bathory himself, and to counterbalance, at least to a certain extent, the well-organised glorification of the victory of the Polish arms by the king's entourage. Basilius Hyacinthus' personal determination and ability to become the first bard of the recapture of Polotsk abroad is noteworthy and much appreciated.

KEYWORDS: Pranciškus Gradovskis (Franciszek Gradowski); Basilius Hyacinthus; Daniel Hermann; imitation and emulation; Jan Kochanowski; neo-Latin literature; Ovid and his reception; recapture of Polotsk in 1579; Stephen Bathory; Andrzej Trzeciecki; Virgil and his reception; Samuel Wolff.

Gauta 2020 10 12

Priimta 2020 11 29